

Vertaileva kääntäjä, vertaileva tutkija: kieltenvälinen vertailu käänntietieteessä

Pekka Kujamäki

Avata alkutekstin mielin;
kun hartain innoin ahkeroin,
sen pyhät sanat kerran voin
ehk' armain tulkita ma äidinkielin.

Avaa nidoksen ja aloittaa.

On kirjoitettu: "Alussa oli s a n a !"
Jo takerrun! Ken näyttää, mist' on tie?
En s a n a pitää voi noin korkeana,
se toisin tulkittava lie.
Osviitan oikean jos henki suo,
"Alussa oli j ä r k i", kuuluu tuo.
Mut tarkoin mieli, ettei vikaa
jo alkuviviin tule tuotapikaa!
Siis j ä r k ö kaikk' aikaan saa ja sai?
"Alussa oli v o i m a", siin' on kai.
Mut tuskin piirsin noin, jo emmin jälleen,
jo tunnen, ettei voi se jäädä tälle.
Mua henki auttaa! Selvenee jo seko,
vakaasti piirrän: "Alussa oli t e k o !"
(Goethe: *Faust*, s. 41; suomentanut Otto
Manninen)

1 Johdanto

Johann Wolfgang von Goethen *Faust*-näytelmän (1808) kuvaus tohtori Faustin kamppailusta Raamatun saksannoksen parissa lienee yksi varhaisimmista kaunokirjallisista kääntäjän päätöksenteon kuvauksista. Faustin käänntötyö jumiutuu jo ensimmäiseen virkkeeseen, ja alkaa "hengen johdattama" uusien käänntösvarianttien puntarointi pyhän alkuperäisen merkityksiä vasten: oliko luomistyön alussa sana, järki,

voima vai teko? Esimerkki on kuvaava: kääntäjät ja tulkit vertailevat työssään koko ajan – vertailtavat yksiköt sekä vertailussa ja päätöksenteossa käytettävät kriteerit vain vaihtelevat tapauksesta ja kääntäjästä toiseen. (Maria Kelan artikkeli tässä niteessä havainnollistaa erikielisen raamattujen vertailua.)

Yksittäisiin täsmällisempiin määritelmiin sotkeutumatta lienee kohtuullista sanoa, että prototyyppisesti kääntämisessä ja tulkkaudessa syntyy aiemmin tuotetun lähdekielisen tekstin (kirjallisen tai suullisen viestin) eli lähdetekstin perusteella toinen teksti eli kohdeteksti. Syntyneellä kohdetekstillä on aiemmasta tekstistä poikkeava kohdekielinen vastaanottajakunta, mutta sen ”lähettäjä” on periaatteessa sama kuin lähdetekstillä – Otto Mannisen suomentamanakin *Faust* on Goethen teksti. (Ks. Toury 1995: 33–35; Pym 2004; Chesterman 2006; Halverson 2008.) Nämä prototyyppiset piirteet näkyvät kääntäjän työssä monenlaisina ja -suuntaisina vertailuina. Suomentajan peruskysymys *Miten muotoilisin tämän suomeksi?* ilmaisee, että lähdetekstissä on jotain, jolle hän etsii kohde- eli suomenkielisistä ilmaisuvaroista tarpeeksi tarkkaa, tarpeeksi kuvaavaa tai tarpeeksi onnistunutta ilmausta. Kysymällä *Onko kohdekulttuurissa tällaista ilmiötä?* kääntäjä vertailee työkulttuuriensa sisältöjä keskenään, kun taas kysymys *Tunteeko tuleva lukijani tämän ilmiön?* kiinnittää huomiota lähdekielisen ja kohdekielisen lukijan kulttuuristen taustatietojen samankaltaisuuksiin ja eroihin. Lopulta käännösratkaisujen etsintään vaikuttaa myös kysymys käännöksen käyttötarkoituksesta: yksi ja sama lähdeteksti kuten kaunokirjallinen dialogi voi tulla käännettyksi hyvin eri tavoin riippuen siitä, onko syntymässä romaani-suomennos vai samaan romaaniin perustuvan televisioelokuvan merkki- ja rivimäärältään tarkasti normitettu ruututeksti. Yhdessä kysymykset korostavat kääntämistä ja tulkkausta toimintana, jossa kääntäjä ja tulkki tuottavat tekstejä moninkertaisen vertailun pohjalta (*mehrfache Vergleichshandlung*; Vermeer & Witte 1990: 154) ja jossa käännösvastineen ”riittävyys” määrittyy myös muiden tekijöiden kuin pelkästään lähdekielisen ilmauksen merkityksen kautta.

Kääntämistä ja tulkkausta voisikin luonnehtia vertailuun perustuvaksi ongelmanratkaisuksi, jossa sekä käännösongelman tunnistaminen että sen ratkaiseminen edellyttävät vertailua.

Käännöstiede puolestaan on tieteenala, jonka tehtävänä on kuvata, analysoida ja selittää kääntämistä ja käännöksiä erilaisista näkökulmista ja tieteellisistä lähtökohdista sekä eri metodeja soveltaen (esim. Koller 2004: 123). Kenties tutkimuskohteensa perusluonteesta johtuen käännöstieteellisen tutkimuksen keskeisenä tutkimusmenetelmänä onkin perinteisesti ollut vertailu, jonka toteutustapa, kohde ja tavoitteet kuitenkin ovat vaihdelleet käännöstieteen paradigmojen mukana.

Käännöstieteellisiä lähestymistapoja, paradigmoja, voi jaotella monin tavoin (ks. esim. Holmes 1988; Chesterman 1997; Snell-Hornby 2006; Pym 2010), mutta tässä artikkelissa lähdetään liikkeelle hyvin yksinkertaistetusta jaosta eli siitä, kuinka kääntämisen tutkija määrittelee kuvauksensa kohteen, tutkimustehtävänsä ja vertailun merkityksen osana tutkimusvälineistöä. Jaksossa 2 tutustutaan vertailun rooliin käännösteorioissa, joissa kääntäminen ja tulkkaus nähdään prospektiivisesti: kääntäjällä on edessään tehtävä, jolla on tarkkaan määritetty (laadullinen) tavoite ja jota käännöstieteellisen teorianmuodostuksen tulisi pyrkiä ohjaamaan tai tukemaan. Tutkimuksessa pohditaan tällöin nimenomaan edellä mainittuja kääntäjän ongelmanratkaisun edellytyksiä ja rajoja sekä luonnostellaan kriteerejä, joilla kääntäjän tulisi etsiä ja arvioida omia käännösratkaisujaan. Keskiössä on ekvivalenssin käsite, jolla kuvataan lähestymistavasta riippuen lähde- ja kohdekielisten ilmausten (esim. termien ja idiomien) tai lähde- ja kohdetekstien keskinäistä vastaavuussuhdetta. Vertailun merkitys tutkimusmenetelmänä on ilmeinen. Näihin kääntäjän tehtävää määrittäviin ekvivalenssiteorioihin, mutta myös muun muassa kääntäjän työtä tukevan monikielisen terminologisen työn ekvivalenssinäkemyksiin paneudutaan jaksoissa 2.1. ja 2.2. Jaksossa 2.3. nostetaan puolestaan esiin käännösteoreettisia malleja, jotka korostavat käännöksen käyttötarkoitusta käännösratkaisujen keskeisenä päätöksentekokriteerinä ekvivalenssin sijaan.

Jaksossa 3 näkökulma on toinen, retrospektiivinen: käännöstieteellisen tutkimuksen kohteena ovat pikemminkin kääntämisen ja tulkauksen tulokset jo toteutuneen käännösprosessin myötä syntyneinä historiallisina faktoina. Valmiita käännöksiä kuvaamalla (esim. käännöksiä toisiinsa ja lähdeteksteihin vertailemalla) tavoitellaan kääntämisen ja tulkaukseen liittyvää teorianmuodostusta, josta puolestaan voi potentiaalisesti syntyä kääntäjien arkea, koulutusta ja työelämää tukevia sovellutuksia.

Vertailun roolista käännöstieteen menetelmänä on tehty melko vähän yleisesityksiä. Andrew Chestermanin *Contrastive Functional Analysis* (1998) on laaja esitys kontrastiivisen analyysin funktionaalisesta lähestymistavasta, ja se käsittelee aihetta laajasti myös kääntämisen ja käännöstieteen käsitteistön valossa. Jenny Williams ja Andrew Chesterman (2002) ovat koostaneet metodioppaaseensa tutkimusasetelmia, joissa vertailu on keskeinen metodi. Cees Koster (2012) puolestaan tarkastelee vertailevaa käännöstieteellistä tutkimusta sen tavoitteiden, käsitteistön ja erityis metodien näkökulmista. Tässä esityksessä avataan (kielentvällisen) vertailun roolia kronologisesti käännöstieteen keskeisiä tutkimusparadigmoja seuraten. Paradigmojen ja yksittäisten tutkimusten esittelyssä mukaan tulevat väistämättä myös niiden rajojen kriittinen tarkastelu, mikä ei kuitenkaan tarkoita erilaisten paradigmojen arvottamista. Tarkoituksena on pikemminkin tuoda esiin näkökulmien kirjo ja kuvata eri tapoja käyttää vertailua kääntämiseen ja tulkaukseen liittyvässä tiedonmuodostuksessa. Keskityn alla nimenomaan käännösten eli produktien tutkimusmetodeihin vertailun näkökulmasta, jolloin esimerkiksi käännösprosesseihin sekä kääntäjien ja tulkien yhteiskunnalliseen asemaan liittyvät tutkimusasetelmat ja -kysymykset jäävät vähemmälle huomiolle. Todettakoon kuitenkin, että käännösprosessien tutkimuksessa vertailu on kiinnostavalla tavalla pikemmin tutkimuksen kohde kuin tutkimusmetodi: tutkimusaineistona käytettävät protokollat kääntäjien ääneen ajattelusta käännösprosessin aikana, näppäin-toimintotallenteet (Translog) sekä kuvaruutunauhoitukset kääntäjien

työskentelystä sisältävät runsaasti aineistoa kääntäjien päätöksenteosta ja päätöksentekokriteereistä esimerkiksi johdannon aluksi mainittuihin kääntäjien kysymyksiin liittyen. (Ks. esim. Tirkkonen-Condit 1992; Jääskeläinen 1999; Jakobsen 1999 tai Kujamäki 2010a.)

2 Mikä on kääntäjän tehtävä?

Yksi kenties kestävimmistä kääntämiseen liittyvistä arkikäsityksistä on metaforinen ajatus käännöksestä samana kuin lähdeteksti (ks. esim. Chesterman 1998: 17). Samuuden diskurssi näkyy yhteiskunnassamme muun muassa kääntäjän näkymättömyytenä sanomalehtien kirjallisuuskritiikissä tai ns. normaalilukijan ajattelussa ("luin tänään Günter Grassin romaanin *Kravunkäyntiä*"), jotka heijastelevat ajatusta käännöksestä läpikuultavana ikkunana lähdetekstiin: lukemalla romaanin Oili Suomisen suomentamana olen lukenut saman kuin mitä romaanin *Im Krebengang* saksankielinen lukija. Samantyyppinen samuuden ajatus on hallinnut myös käännöstieteellistä diskurssia läpi vuosikymmenten, mutta näkemykset samuuden sisällöstä, sen saavuttamisen mahdollisuuksista ja rajoista tai jopa sen saavuttamisen tarpeellisuudesta ovat vaihdelleet tutkimussuuntausten kulloistenkin taustasitoumusten mukana.

2.1. Kääntäjän tehtävä on tuottaa ekvivalenteja ilmauksia

Johdannossa mainitut kääntäjän kysymykset työnsä äärellä kuvaavat hyvin käännöstieteen keskeistä ja perinteisintä näkökulmaa kääntämiseen, josta katsottuna kääntäminen on ollut ennen muuta kielellinen kohdetekstin tuottamisen ongelma: Kääntäjän tavoitteena on tuottaa vastaavuutta lähde- ja kohdetekstin välille prosessissa, jossa toimitaan kahden kielen ja kulttuurin välillä. Kielten ja kulttuurien erilaiset sisällölliset (kieliopilliset, semanttiset, tekstuaaliset ja diskursiiviset) rakenteet kuitenkin asettuvat esteeksi toiminnan perustavoitteen tielle. Miten tuottaa vastaavuutta tilanteissa, joissa sitä ei kielten ja kulttuurien

välillä luontevasti löydy? Miten esimerkiksi ilmaistaan saksaksi käsite kermaviili, jota ei kohdekulttuurissa tunnetta ja jolle kohdekieli ei tarjoa suoraa luonnollista itsestään selvää vastinetta vastineparin *maito – Milch* tapaan? Käännosteoreettisissa pohdinnoissa vastaavuuden käsitteelle lainattiin logiikasta ja matematiikasta tuttu nimitys ekvivalenssi, ja syntyi yksi käännöstieteen keskeisistä ja keskustelluimmista käsitteistä. Käännöstieteellinen tutkimus otti tehtäväkseen sekä ekvivalenssin käsitteen määrittelyä että erilaisten käännöstapojen jäsentämisen sen mukaisesti, miten ne palvelevat kääntäjää vastaavuuden etsinnässä. Näkökulma kääntämiseen oli nimenomaan kontrastiivisen kielentutkimuksen näkökulma ja tutkimus kielitieteellistä kääntämisen tutkimusta, jonka tuottamissa käännosteorioissa kieltenvälisellä vertailulla oli (ja on edelleen) keskeinen rooli.

Alussa oli joka tapauksessa sana tai lauseke. Esimerkiksi Jean-Paul Vinay ja Jean Darbelnet ottivat 1950-luvulla tehtäväkseen kuvata niitä kohdekielen keinoja, joilla lähdekielen ilmauksia voitaisiin ilmaista ekvivalentisti kohdekielelle luontevilla tavoilla. Kielellisiä ympäristöjään rinnakkain havainnoiden he etsivät vastauksia kysymykseen, miten lähdekielen ilmaus sanottaisiin kohdekielen vastaavassa tilanteessa. Tuloksena syntyi seitsemän menetelmän luokittelu (Vinay & Darbelnet 1958), jossa kuvattiin käännös menetelmien leksikaalis-semanticista, kieliopillisia ja kulttuurisia ominaisuuksia suhteessa lähdekieliseen ilmaukseen. Menetelmistä kolme ensimmäistä, kohdekieleen vakiintuneet sitaatti- (*die Sauna*) ja käännöslainat (*pääministeri < prime minister*) sekä suorat vastineet (*hyvää huomenta > Guten Morgen*) kuuluvat ns. pienimmän vaivan menetelmiin. Enemmän vaivannäköä sen sijaan edellyttävät sanaluokan tai syntaksin muutoksia sisältävä transpositio (*he said that he would be back soon 'hän sanoi että hän palaa pian' > hän sanoi palaavansa pian*), näkökulman vaihdosta tarkoitettava modulaatio (*Elokuva oli aika hyvä! > Der Film war nicht schlecht!* 'elokuva ei ollut huono'), muun muassa idiomaattisten ilmausten yhteydessä esiintyvä täydellinen syntagmaattinen muutos (*Tyhmästä päästä kärsii koko ruumis > Was man nicht*

im Kopf hat, muss man in den Beinen haben 'se mitä ei ole päässä, sen on oltava jaloissa') tai kulttuurisia funktioita jäljittelevä adaptaatio (*joulukinkku > Thanksgiving Turkey* 'kiitospäivän kalkkuna'). (Ks. Vinay & Darbelnet 1989; Vehmas-Lehto 1999: 43–46; Pym 2010: 12–17.)

Tärkeää Vinayn ja Darbelnet'n luokittelussa on se, että menetelmien kuvaukseen liitettiin havaintoja myös niiden vaikutuksesta tekstin tyyliin (tekstin lisääntyminen vs. tiivistyminen) ja käsitteiden tarkkuuteen (yleisestä erityiseen vs. erityisestä yleisempään) tai ilmauksen abstraktio- tasoon liittyen (eksplisiittistymisen vs. implisiittistymisen). Merkittävä osa Vinayn ja Darbelnet'n kategorioista on vakiintunut käännösteorian peruskäsitteistöön siellä, missä tarkastelun keskiössä on nimenomaan ns. denotatiivisen ekvivalenssin eli lähde- ja kohdetekstien sisältämän "todellisuuden kuvauksen" vastaavuus. Esimerkiksi myöhempi Kollerin (1979: 148–167 ja 2004: 228–240) pohdinta käännettävyyden lähtökohdista, leksikon ja kiinteiden sanaliittojen vastinetyyppien sekä käännös- menetelmien ominaispiirteistä on yksi synteesi Vinayn ja Darbelnet'n tutkimuksesta. Kollerin mukaan käännöstieteen tehtävänä on kuvata kieliparikohtaisesti tarjolla olevia mahdollisia vastineita ja osoittaa niitä tekstuaalisia tekijöitä, jotka määrittävät yksittäisten vastineiden valintaa konkreettisessa käännöstilanteessa (Koller 2004: 228). Kieltenvälisen vertailun rooli juuri Vinayn ja Darbelnet'n käyttämän kontrastiivisen perusasetelman mukaisesti on keskeinen. Kuvauksen kohteena ovat kulloisenkin kohdekielen ilmaisuvarat suhteessa lähdekielen ilmaisuun, ja tässä tarkastelussa vertailun tavoitteena ovat, kuten Anthony Pym (2010: 13) huomauttaa, ilmaisut, joita kääntäjien tulisi käyttää. Sitä vastoin luokittelut ja kirjatut vastine-esimerkit eivät useinkaan sisällä konkreettisia viitteitä siitä, miten ja miksi kääntäjät tosiasiasa päätyvät lähdekielen ilmauksesta kohdekielen ilmaukseen. Kielitieteellisten käännosteorioiden keskiössä onkin tyypillisesti tarkasteltavan lähdekielisen ilmiön käännettävyyden, jonka mahdollisuudet ja tavoiteltavissa oleva ihanneratkaisu määritellään ilmiön kontrastiivisella analyysillä mutta jonka rajat osoitetaan esimerkeillä kääntäjän ratkaisuisista.

Kääntäjän kannalta kielitieteellisen käännösteorian tärkein anti lienee sen kyvyssä tuottaa kontrastiivisia havaintoja eri kulttuurien toisistaan poikkeavista tavoista jäsentää kielellisesti erilaisia kommunikaatiivisia tilanteita. Viimeaikaisina esimerkkeinä voitaisiin mainita Liimataisen (2009, 2010) kiinnostavat tutkimukset pragmaattisten fraseologisten ilmausten, erityisesti erityyppisten tilannesidonnaisten rutiini-ilmauksien kuten kiroilun, emotiivisten ilmausten sekä onnitte-
telun ja kohteliaisuuksien käännettävyydestä ja tällaisten ilmausten aiheuttamista käännösongelmista käännettäessä saksasta suomeen – tai päinvastoin. Asetelma on tuttu jo edellä sanotusta: etsitään toisiaan vastaavat viestinnälliset tilanteet ja verrataan niiden sisältämiä kielellisiä ilmaisuja. Analyysi muun muassa tuo ilmi eroja sekä käyttötilanteissa, niissä esiintyvissä ilmaisuissa että niiden merkityksessä. Kääntämisen näkökulmasta johtopäätös on selkeä: koska kyseessä ovat kiteytyneet, voimakkaasti konventionaalistuneet rutiini-ilmaukset, joiden käytössä on kulttuurisidonnaisia eroja, kääntäjä ei voi automaattisesti turvautua sananmukaisiin käännöksiin, "vaan vastine määräytyy mm. sen mukaan, mitä kussakin kielessä sanotaan lähinnä vastaavassa tilanteessa" (Liimatainen 2009: 268). Ohje on yksiselitteinen ja sellaisenaan se tarjoaa myös selkeän viitekehyksen kääntäjien ratkaisujen analyysiin. Sen mukaan kääntäjä on onnistunut silloin, kun käännökseen on valikoitunut kohdekielistä ilmaisuista eniten lähdekielistä ilmaisua vastaava rutiini-ilmaus.

Keskittyminen siihen, hyödyntävätkö kääntäjät käännösvastineissaan kohdekielen ilmaisuvaroja optimaalisesti, vie usein kuitenkin huomion pois siitä, millaisen merkityksen kääntäjät itse kyseiselle käännösongelmalle antavat. Onko kääntäjien ratkaisuisissa nähtävissä esimerkiksi vakiintuneita tai vakiintuvia rutiiniratkaisuja, jotka viittaisivat jopa siihen, etteivät kääntäjät edes koe ko. ilmaisuja käännösongelmiksi? Millainen tällainen rutiiniratkaisujen repertuaari on? Korostuuko niissä Vinayn ja Darbelnet'n oletusten mukaisesti pyrkimys funktionaaliseen vastaavuuteen vai pikemminkin lähdekulttuurin

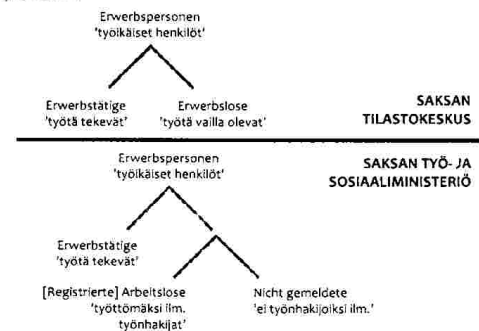
ilmaisu- ja kielitieteellisen käännösteorian tärkein anti lienee sen kyvyssä tuottaa kontrastiivisia havaintoja eri kulttuurien toisistaan poikkeavista tavoista jäsentää kielellisesti erilaisia kommunikaatiivisia tilanteita. Viimeaikaisina esimerkkeinä voitaisiin mainita Liimataisen (2009, 2010) kiinnostavat tutkimukset pragmaattisten fraseologisten ilmausten, erityisesti erityyppisten tilannesidonnaisten rutiini-ilmauksien kuten kiroilun, emotiivisten ilmausten sekä onnitte-
telun ja kohteliaisuuksien käännettävyydestä ja tällaisten ilmausten aiheuttamista käännösongelmista käännettäessä saksasta suomeen – tai päinvastoin. Asetelma on tuttu jo edellä sanotusta: etsitään toisiaan vastaavat viestinnälliset tilanteet ja verrataan niiden sisältämiä kielellisiä ilmaisuja. Analyysi muun muassa tuo ilmi eroja sekä käyttötilanteissa, niissä esiintyvissä ilmaisuissa että niiden merkityksessä. Kääntämisen näkökulmasta johtopäätös on selkeä: koska kyseessä ovat kiteytyneet, voimakkaasti konventionaalistuneet rutiini-ilmaukset, joiden käytössä on kulttuurisidonnaisia eroja, kääntäjä ei voi automaattisesti turvautua sananmukaisiin käännöksiin, "vaan vastine määräytyy mm. sen mukaan, mitä kussakin kielessä sanotaan lähinnä vastaavassa tilanteessa" (Liimatainen 2009: 268). Ohje on yksiselitteinen ja sellaisenaan se tarjoaa myös selkeän viitekehyksen kääntäjien ratkaisujen analyysiin. Sen mukaan kääntäjä on onnistunut silloin, kun käännökseen on valikoitunut kohdekielistä ilmaisuista eniten lähdekielistä ilmaisua vastaava rutiini-ilmaus.

ilmaisu- ja kielitieteellisen käännösteorian tärkein anti lienee sen kyvyssä tuottaa kontrastiivisia havaintoja eri kulttuurien toisistaan poikkeavista tavoista jäsentää kielellisesti erilaisia kommunikaatiivisia tilanteita. Viimeaikaisina esimerkkeinä voitaisiin mainita Liimataisen (2009, 2010) kiinnostavat tutkimukset pragmaattisten fraseologisten ilmausten, erityisesti erityyppisten tilannesidonnaisten rutiini-ilmauksien kuten kiroilun, emotiivisten ilmausten sekä onnitte-
telun ja kohteliaisuuksien käännettävyydestä ja tällaisten ilmausten aiheuttamista käännösongelmista käännettäessä saksasta suomeen – tai päinvastoin. Asetelma on tuttu jo edellä sanotusta: etsitään toisiaan vastaavat viestinnälliset tilanteet ja verrataan niiden sisältämiä kielellisiä ilmaisuja. Analyysi muun muassa tuo ilmi eroja sekä käyttötilanteissa, niissä esiintyvissä ilmaisuissa että niiden merkityksessä. Kääntämisen näkökulmasta johtopäätös on selkeä: koska kyseessä ovat kiteytyneet, voimakkaasti konventionaalistuneet rutiini-ilmaukset, joiden käytössä on kulttuurisidonnaisia eroja, kääntäjä ei voi automaattisesti turvautua sananmukaisiin käännöksiin, "vaan vastine määräytyy mm. sen mukaan, mitä kussakin kielessä sanotaan lähinnä vastaavassa tilanteessa" (Liimatainen 2009: 268). Ohje on yksiselitteinen ja sellaisenaan se tarjoaa myös selkeän viitekehyksen kääntäjien ratkaisujen analyysiin. Sen mukaan kääntäjä on onnistunut silloin, kun käännökseen on valikoitunut kohdekielistä ilmaisuista eniten lähdekielistä ilmaisua vastaava rutiini-ilmaus.

ilmaisu- ja kielitieteellisen käännösteorian tärkein anti lienee sen kyvyssä tuottaa kontrastiivisia havaintoja eri kulttuurien toisistaan poikkeavista tavoista jäsentää kielellisesti erilaisia kommunikaatiivisia tilanteita. Viimeaikaisina esimerkkeinä voitaisiin mainita Liimataisen (2009, 2010) kiinnostavat tutkimukset pragmaattisten fraseologisten ilmausten, erityisesti erityyppisten tilannesidonnaisten rutiini-ilmauksien kuten kiroilun, emotiivisten ilmausten sekä onnitte-
telun ja kohteliaisuuksien käännettävyydestä ja tällaisten ilmausten aiheuttamista käännösongelmista käännettäessä saksasta suomeen – tai päinvastoin. Asetelma on tuttu jo edellä sanotusta: etsitään toisiaan vastaavat viestinnälliset tilanteet ja verrataan niiden sisältämiä kielellisiä ilmaisuja. Analyysi muun muassa tuo ilmi eroja sekä käyttötilanteissa, niissä esiintyvissä ilmaisuissa että niiden merkityksessä. Kääntämisen näkökulmasta johtopäätös on selkeä: koska kyseessä ovat kiteytyneet, voimakkaasti konventionaalistuneet rutiini-ilmaukset, joiden käytössä on kulttuurisidonnaisia eroja, kääntäjä ei voi automaattisesti turvautua sananmukaisiin käännöksiin, "vaan vastine määräytyy mm. sen mukaan, mitä kussakin kielessä sanotaan lähinnä vastaavassa tilanteessa" (Liimatainen 2009: 268). Ohje on yksiselitteinen ja sellaisenaan se tarjoaa myös selkeän viitekehyksen kääntäjien ratkaisujen analyysiin. Sen mukaan kääntäjä on onnistunut silloin, kun käännökseen on valikoitunut kohdekielistä ilmaisuista eniten lähdekielistä ilmaisua vastaava rutiini-ilmaus.

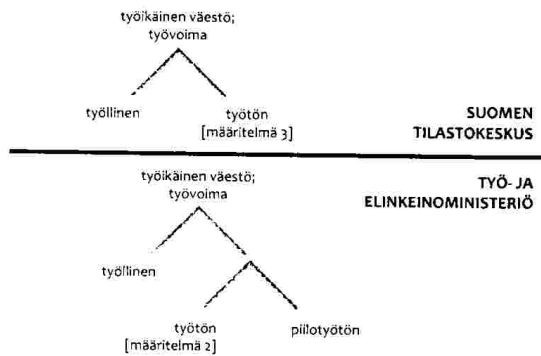
Vinayn ja Darbelnet'n ajatus kohdekielisten vastineiden etsimisestä systematisoidaan käsitejärjestelmien tasolle. Kuten Sanastokeskus TSK:n antamassa määritelmässä todetaan, terminologiseen työhön "kuuluu tietyn erikoisalan käsitteitä ja niiden nimityksiä koskevan tiedon systemaattinen kerääminen, analysointi, kuvaaminen ja esittäminen" (*Terminologian sanasto* 2006: 31). Käytännön sanastotyöprojektin voisi tiivistää seuraavasti: Kun projektin aihe on määrittely ja rajattu, hankitaan erikoisalaa kuvaava relevantti ja laadullisesti pätevä dokumentaatio, josta etsitään alan termejä eli käsitteitä ja niiden nimityksiä sekä materiaalia käsitteiden määrittelyyn. Käsitteiden merkityspiirreanalyysin avulla luodaan käsitejärjestelmä, jossa kuvataan käsitteiden keskinäiset (esim. hierarkkiset ylä- ja alakäsitteiden) suhteet. Systematisoinnin jälkeen valmistetaan sanasto kaikkia erikoisalan tekstien tuottajia ja käyttäjiä, esimerkiksi kääntäjiä varten. (Arntz, Picht & Mayer 2004: 216–227; Suonuuti 2006: 34–36.) Kaksikielisen sanastotyön tavoitteena on tuottaa vertailevaa tietoa erikoisalan käsitteistä kahdessa kielessä ja etsiä yhdenmukaisia käsitteitä ja niiden nimityksiä. Terminologisen työn keskeinen periaate on, että käsitteet ovat ymmärrettävissä vain omista järjestelmistään käsin. Siten kaksikielisessä sanastotyössä käsitejärjestelmät luodaan ensin kummassakin kielessä erikseen, ja vasta sitten luodaan ensin kummassakin kielessä erikseen, ja vasta sitten voidaan vertailla käsitejärjestelmiä ja käsitteiden sisältöjä keskenään. (Vertailuasetelma muistuttaa siten kontrastiivisen kielentutkimuksen peruseriaatetta, että ennen vertailua vertailtavien kielten ilmiöt on kuvattava itsenäisesti ja toisistaan riippumatta; ks. Marja Järventautan artikkeli tässä niteessä.) Vertailu tuo esiin ekvivalentteja termejä, joissa käsitteiden kaikki merkityspiirteet ovat yhteisiä, toisiaan osittain vastaavia käsitteitä tai aukkoja käsitejärjestelmässä, jolloin vastineenmuodostuksessa joudutaan turvautumaan sitaatti- ja käännöslainoihin, lainaluomuksiin tai selittäviin vastineisiin (Arntz, Picht & Mayer 2004: 152–157). Seuraava pintapuolinen esimerkki Saksan ja Suomen työvoimatilastoinnista selventää sanastotyön vertailevaa metodia (ks. myös emt. 158–160).

Saksalaisessa työllisyystilastoinnissa (ks. DESTATIS) esiintyy työllisyyteen tai työttömyyteen liittyvinä termeinä *Erwerbspersonen*, *Erwerbstätige*, *Erwerbslose* ja (*Registrierte*) *Arbeitslose*. Näistä ensin mainittu nimeää työikäistä väestöä kokonaisuudessaan kuvaavan käsitteen, kun taas toista termiä käytetään työllistettyjen tilastoinnissa. Tilastoinnin kannalta tärkeäksi osoittautuu erottelevien käsitteiden *Erwerbslose* ja (*Registrierte*) *Arbeitslose* välillä. *Erwerbslose* tarkoittaa henkilöä, joka on ilman työsuhdetta mutta joka kuitenkin etsii sitä, riippumatta siitä, onko hän ilmoittautunut työvoimatoimistossa työttömäksi; kyseessä on nimenomaan Saksan tilastokeskuksen käyttämä, työvoimaorganisaatio ILO:n standardien mukainen käsite. Käsitteellä (*Registrierte*) *Arbeitslose* viitataan sen sijaan henkilöön, joka on ilman pitkäaikaista työsuhdetta ja joka on ilmoittautunut työvoimatoimistoon työnhakijaksi hakien vähintään 15 viikkotuntin työaika. Käsitettä käyttää muun muassa Saksan työ- ja sosiaaliministeriö omissa tilastoinneissaan erotuksena käsitteestä *Nicht gemeldete Arbeitslose*, joka viittaa niihin työttömiin, jotka eivät ole syystä tai toisesta ilmoittautuneet työnhakijoiksi (ks. BMAS). Käsitteiden määritelmät tuottavat käyttäjien mukaan eriteltynä kaksi hierarkkista käsitejärjestelmää:

Kuvio 1. Käsitejärjestelmät saksalaisen työllisyystilastoinnin keskeisistä käsitteistä.

Suomalaisessa tilastoinnissa esiintyvät termit *työkäinen väestö*, *työvoima*, *työllinen* ja *työtön*. Näistä kaksi ensimmäistä ovat käytössä synonyymisinä viitaten kaikkien 15–74-vuotiaiden henkilöiden joukkoon. Suomen Tilastokeskuksen määritelmän mukaan työllisiä ovat ne työkäisen väestön henkilöt, jotka ovat tilastointihetkellä ansiotyössä, eivät siis työttömänä työnhakijana tai varusmies- tai siviilipalveluksessa. Työttömälle tilastokeskus antaa peräti kolme määritelmää, taustalla olevan käyttötarkoituksen ja käyttäjän mukaan. Ensimmäinen määritelmä liittyy tulonjakotilastointiin ja jää tässä käsittelyn ulkopuolelle. Tilastokeskus itse käyttää määritelmää kolme, joka viittaa sisällöllisesti edellä mainittuun ILO:n standardiin, kun taas määritelmässä kaksi työttömään työvoimaan luetaan työministeriön työnhakijarekisteristä saadut tiedot 15–74-vuotiaista työnhakijoista. Tämä määritelmä on työ- ja elinkeinoministeriön käytössä. Lisäksi Suomen Tilastokeskuksen sanastosta löytyy käsite piilotyötön, jolla tarkoitetaan henkilöä, joka on syystä tai toisesta luopunut aktiivisesta työhausta. (Ks. Suomen Tilastokeskus.) Käsitteet voidaan esittää seuraavanlaisissa käsitejärjestelmissä:

Kuvio 2. Käsitejärjestelmät suomalaisen työllisyystilastoinnin käsitteistä.

Käsitejärjestelmien vertailu osoittaa selviä vastaavuuksia ja eroja. Eroista keskeisin on tässä tapauksessa havaittu termin *työtön* monimerkityksisyys. Tässä esimerkissä käsitteiden ja käsitejärjestelmien vertailua yksinkertaistaa niiden taustalla oleva kansainvälinen työvoimatilastoinnin standardointi. Aivan toisenlaisen mittakaavan käsitejärjestelmien ja yksittäisten käsitteiden merkityspiirteiden vertailu saa silloin, kun käsitejärjestelmät, kuten koulujärjestelmät ja oikeusjärjestykset, ovat esimerkiksi kulttuurihistoriallisista tai poliittisista syistä eriytyneet voimakkaasti. Hyvän esimerkin vertailun kompleksisuudesta antaa Tuija Kinnusen väitöskirjatutkimus maakaaren tulkinnasta erityisesti siinä esiintyvien oikeuskäsitteiden kääntämisen näkökulmasta (Kinnunen 2006).

2.2. Kääntäjän tehtävä on tuottaa ekvivalentteja kohdetekstejä

Edellä havainnollistettu merkityspiirteiden (vertaileva) analyysi tuli osaksi käännösteoreettista tutkimusta viimeistään Eugene A. Nidan (1964) käännösteoreettisten pohdintojen myötä. Nida jakoi käännösprosessin kolmeen vaiheeseen eli lähdetekstin analyysiin (*analysis*), siirtoon (*transfer*) ja kohdetekstin muotoiluun (*restructuring*). Analyysin tarkoituksena on Nidan mukaan selvittää lähdetekstin kieliopilliset ja semanttiset piirteet. Semanttisen analyysin Nida jakoi sanojen ja ilmausten denotaatioanalyysiin eli merkitysten komponenttianalyysiin ja sivumerkitysten konnotaatioanalyysiin. (Ks. Vehmas-Lehto 1999: 62–68.) Analyysin on tarkoitus tuottaa tietoa merkityskomponenteista, joiden avulla kääntäjän on mahdollista löytää käännökseensä lähin luonteva kohdekielen vastine lähdekielisellemme ilmaukselle, eli Nidan omin sanoin: "translating [is] reproducing in the receptor language the closest natural equivalent of the source-language message" (Nida 1989: 95). Kuten esimerkiksi Vehmas-Lehto (1999: 56) ja Pym (2010: 9) ovat todenneet, Nidan "lähimmän luontevan vastineen" etsinnässä on tuttuja kaikuja Vinayn ja Darbelnet'n periaatteista, mutta Nida toi käännösteoreettisiin pohdintoihin mukaan

uuden muuttujan, tekstin vastaanottajan. Kääntäjän tavoitteena oli Nidan mukaan jäsentää tekstin merkitykset uudelleen kulloinkin tarkoitulle kohderyhmälle sopivimpaan muotoon ("[...] language which is most appropriate for the audience which he intends to reach", Nida 1989: 82, kursivointi PK). Tekstin tulee olla ymmärrettävää ja vaikuttavaa, ja tämän kommunikatiivisen tavoitteen saavuttamiseksi käännettäessä voidaan poiketa lähdetekstin kielellisestä muodosta ja merkityksestä. Nida toi näin käännösteoriaan dynaamisen ekvivalenssin käsitteen, jonka myötä käännöksen arvoa mitattiin käännöksen vastaanottajan reaktioilla; dynaaminen ekvivalenssi toteutuu, kun käännöksen vastaanottajan reaktiot ovat samanlaisia kuin lähdetekstin vastaanottajan.

Nidan ajatukset antavat välineitä paitsi kääntäjälle myös valmiista käännöksistä kiinnostuneelle kääntämisen tutkijalle lähdetekstien ja käännösten analyysiin. Merkitysten komponenttianalyysi on yksi väline leksikon, sanaliittojen ja muiden pienempien ilmausten käännösmenetelmien analyysiin. Sitä vastoin käännöksen dynaamisen ekvivalenssin arviointi voi tuottaa metodologisia vaikeuksia. Seuraava esimerkki on Aleksis Kiven *Seitsemän veljeksien* saksankielisestä käännöshistoriasta (vrt. Kujamäki 1998). Tekstikatkelma on kohdasta, jossa Jukolan veljekset ihmettelevät Juhanin kerrettiläistä erottelua pienten ja suurten syntien välillä:

(1) (Timo) Hän tahtoisi kiusata meitä Turkkiilaisten uskoon. Mutta etpä järkähdytä minua; sillä minä olen vissi ja luja, vissi ja luja kuin kirveen silmä. (AK1919: 116)

(Timo) Es sieht mir gerade danach aus, als ob er uns auf irgendeinen orientalischen Glauben einschwören möchte. Aber bei mir kannst du damit nicht landen; denn ich bin standhaft wie weiland Luther auf dem Reichstag zu Worms. (AK/EFS1989: 81, kursivointi PK)
'Minusta näyttää siltä kuin haluaisi hän houkuttaa meitä johonkin itämaiseen uskoon. Mutta minun kanssani on turha yrittää; sillä olen luja kuin aikoinaan Luther Wormsin valtiopäivillä.'

Ilman erityistä lähdekielisen ilmauksen ja kohdekielisen vastineen tarkkaa merkityskomponenttien analyysiäkin käy melko nopeasti ilmi, kuinka kääntäjä Erhard Fritz Schiefer on pyrkinyt kuvaamaan Timon tahdonlujuuksia Kiven alkuperäisestä ilmauksesta vahvasti poikkeavalla ilmauksella. Kun lisäksi Schieferin käännöksessä on runsaasti muitakin tämän tyyppisiä ratkaisuja, syntyy kokonaisvaikutelma kääntäjän pyrkimyksestä dynaamiseen ekvivalenssiin eli ilmausten vaikutusten samankaltaisuuteen, jota on kuitenkin hankala mitata ilman kohdelukijan konkreettisia mielipiteitä. Schieferin ratkaisujen vaikutusta puntaroidessa huomiota olisi kiinnitettävä moniin arviointia hankaloitaviin kysymyksiin: Mikä on se lähdetekstin vaikutus, johon kohdetekstin vaikutusta tulisi verrata? Onko se August Ahlqvistin pyörinyt reaktio Kiven kieleen ja henkilöhaamoihin vai nykylukijan ihmetys vieraalta kuulostavien vertausten ja metaforien äärellä? Vai olisiko vaikutusta tarkasteltava koko tekstin tasolla? Tällöin voisi esittää esimerkiksi kysymyksen, ihmetyttääkö kohdekielistä lukijaa ainakaan se, että romaanin tässä vaiheessa lukutaidoton Jukolan Timo osaa käyttää Saksan uskonpuhdistukseen liittyviä viittauksia omasta arkikokemuksesta kasvavien vertausten sijaan.

Ilmeisistä ongelmistaan huolimatta Nidan dynaamista ekvivalenssia korostavan käännösteorian merkitys on ennen muuta siinä, että se kiinnitti huomiota käännösten funktioon kommunikatiivisina yksikköinä ja antoi aiempaa enemmän näkyvyyttä kääntäjälle käännös-ongelmien ratkaisijana. Näitä ajatuksia vietiin sittemmin eteenpäin ns. funktionaalissa ekvivalenssteorioissa, joissa keskiöön nousivat lähdetekstin käyttötarkoitus tai yksittäisen ilmauksen funktio lähdetekstissä (kuten esim. ilmauksen *luja kuin kirveen silmä* funktio Timon luonteen määrittäjänä). Kuten Vehmas-Lehto (1999: 70) toteaa, funktionaalinen ekvivalenssi "tarkoittaa, että lähdetekstin ja käännöksen funktiot ovat samat tai ainakin lähellä toisiaan. Käännöksen funktio mukautuu siis tällöin lähdetekstin funktioon." Teorian taustalta löytyy Karl Bühlerin (1934) klassinen kielen funktioiden jako kolmeen perus-

funktioon (esittäminen, ilmaiseminen ja vetoaminen), jota käytettiin tekstien funktioiden ja sitä kautta myös kääntäjän tehtävän määrittelyyn. Ensimmäisenä jaon otti käyttöön Katharina Reiß (1971), joka jatkoi käännettävää tekstiä niiden keskeisten tekstifunktioiden perusteella sisältö-, muoto- ja vetoomuspainotteisiin tekstityyppeihin; myöhemässä habilitaatiotutkimuksessaan Reiß käytti niistä nimityksiä informatiiviset, ekspressiiviset ja operatiiviset tekstit (ks. Reiß 1976). Näiden ohien Reiß (1971: 49) nosti vielä neljännen, tekstiä ja auditiivista aineistoa yhdistävän tekstityypin, jota hän kutsui silloin audiomediaaliseksi tekstityypiksi, mutta tähän kategoriaan voisi nykyään lukea myös ns. monimediaaliset tekstit (audiovisuaalinen aineisto, hypertekstit). Otsikkonsa perusteella Reißin ensimmäisen teoksen päätarkoituksena oli hahmottaa käännöskritiikin mahdollisuuksia ja rajoja, mutta käytännössä teksti oli kuitenkin kirjoitettu niin, että käännöskritiikon tehtävä määriteltiin kääntäjän tehtävän näkökulmasta. Joka tapauksessa käännöksen ja lähdetekstin vertailuun annettiin ensi kerran systemaattinen välineistö.

Reiß itse tiivistä laajan katsauksensa käännöskritiikin tehtävästä seuraavasti: asianmukainen käännöskritiikki arvioi käännösprosessin lopputulosta kolmen kategorian – tekstityypin, kielen ja pragmatiikan – näkökulmasta (Reiß 1971: 89). Ensimmäisen kategorian eli tekstityyppien osalta ohjeet ovat selvät: Sisältöpainotteisen tekstityypin yhteydessä kritiikon (kuten esim. käännöksiä lähdetekstiin vertailevan tutkijan) on arvioitava kääntäjän suoritusta ennen muuta sisälön muuttumattomuuden (*Invarianz auf der Inhaltsebene*, Reiß 1971: 37) valossa. Muotopainotteisten tekstien arvioinnissa taas keskeistä on muodon samankaltaisuus eli lähdetekstin kirjoittajan esteettisen ilmaisutavan kunnioittaminen (*formale Analogie*, emt.: 42). Vetoomuspainotteisten tekstien arvioinnissa päähuomio tulisi kohdistua kysymykseen, missä määrin käännös onnistuu välittämään saman vaikutuksen kuin lähde teksti, jolloin suuretkin poikkeukset lähdetekstin muodosta voivat olla tarpeellisia (*Invarianz des Effekts*, emt.: 47–49; vrt. dynaa-

minen ekvivalenssi edellä). Audiomediaalisten tekstien osalta käännöskritiikin on tarkkailtava ennen muuta sitä, kuinka kääntäjän on onnistunut huomioida käännösratkaisuissaan viestintäkanavan erityisvaatimukset (esim. radiokuunnelman edellyttämät puhutun tekstin prosodiset piirteet).

Toiseksi, kielen kategorian alla Reiß ohjeistaa käännöskritiikkaa vertailemaan käännöksen ja lähdetekstin semanttisia, leksikaalisia, kielipiillisiä ja tyylipiirteitä, joita on kuitenkin painotettava tekstityypin ja erityisesti tekstilajin ominaispiirteiden mukaan (mts. 58–68). Analyysin kolmas, pragmaattinen kategoria tuo käännösten arviointiin lopulta kysymyksen, missä määrin kääntäjä on onnistunut eläytymään lähdetekstin kuvaamaan tilanteeseen, aikaan ja paikkaan ja välittämään myös käännöksen lukijalle lähdetekstin kirjoittajan ja sen lukijan välisen suhteen sekä tekstiin kirjautuneen kirjoittajapersoonan, implikaatturit ja lukijaroolin. Näidenkin arvioinnissa tekstityyppi määrittää yksittäisen tekijän painoarvon (mts. 69–88).

Reißin kategorioita mukaillen voisi esimerkiksi (1) siteeratun otteen *Seitsemän veljeks*n saksannoksesta analysoida vaikkapa seuraavasti: Schieferin saksannos suhtautuu melko välinpitämättömästi vaatimukseen muodon samankaltaisuudesta, joka näkyy (tässäkin esimerkissä) monin tavoin. Käännös on Kiven tekstiä redundantimpi ja puhekielisempi sekä sisältää runsaasti kulttuurisia adaptaatioita, joilla otetaan etäisyyttä siihen diskurssiin ja kokemusmaailmaan, josta Aleksis Kivi on tekstinsä 1800-luvun jälkipuoliskolla ammentanut. Samalla adaptaatiot muuttavat myös romaanihenkilön persoonaa. Vieraan sijaan kohdetekstiin tuodaan omaa, arkaaisen tilalle modernia.

Joitakin vuosia myöhemmin Juliane House (1977) jäsensi oman mallinsa käännösten laadun arviointiin. Tässäkin normatiivisessa mallissa keskeinen tavoite on funktionaalinen vastaavuus lähde- ja kohdetekstin välillä, mutta tekstityyppien sijaan käännöksiä arvioidaan ennen muuta lähdetekstin käyttötilanteen olottuvuuksien (esim. maantieteellinen alkuperä, yhteiskuntaluokka, ajallinen olottuvuus, viestintä-

kanava jne.) ja niiden tuottaman tekstuaalisen profiilin näkökulmista. Näiden kriteerien perusteella käännökset ovat jaettavissa kahteen tyyppiin, avoimiin käännöksiin ja piilokäännöksiin. Avoin käännös (*overt translation*) on sillä tavoin avoimesti käännöksenä esiintyvä teksti, että se tuo esiin lähdetekstin ajallisen, maantieteellisen ja kulttuurihistoriallisen synty- ja käyttötilanteen. Avoimen käännöksen äärellä myös käännöksen lukijalle käy ilmi hänen oma roolinsa tekstin toisijaisena vastaanottajana. Esimerkkejä avoimia käännöksiä vaativista lähdeteksteistä ovat kaunokirjalliset teokset ja historialliset puheet. Piilokäännöksen (*covert translation*), esimerkiksi matkaesitteen lukija on puolestaan kohdetekstin ensisijainen vastaanottaja, ja lähdetekstin alkuperäinen käyttötilanne ja kohderyhmä jäävät häneltä piiloon. Lähde- ja kohdekielillä on vertailukelpoiset käyttötarkoitukset ja niillä tavoitellaan lähde- ja kohdekielisten yhteisöjen vertailukelpoisia vastaanottajia. (House 1977: 189, 194; House päivitti analyysimallinsa parikymmentä vuotta myöhemmin, ks. House 1997. Yhteenvedon Housen analyysimenetelmästä ovat tehneet Tirkkonen-Condit 1981 ja Vehmas-Lehto 1999: 81–84.)

2.3. Kääntäjän tehtävä on tuottaa tarkoituksenmukaisia kohdetekstejä

Sekä Housen että Reifin ajattelun keskiössä on siis funktionaalinen ekvivalenssi, joka määritetään lähdetekstin funktion tai käyttötilanteen kriteerein. Kumpikin tutkija kuitenkin viittaa myös mahdollisuuteen, että kohdeteksteille onkin määritetty lähdetekstin funktiosta poikkeava funktio, mutta molemmat myös tietoisesti rajaavat ne erityistapauksina malliensa ulkopuolelle. Housen terminologiassa tällaiset kohdetekstit ovat joko avoimia tai piiloversioita (*overt* ja *covert versions*), siis kohdetekstejä, jotka on avoimesti käännetty lähdeteksteistä poikkeavaan käyttötarkoitukseen tai joissa kääntäjä on vienyt tekstien kulttuurisen adaptaation ”liian pitkälle” (House 1977: 89, 200).

Reiß puolestaan käsittelee tapaukset, joissa kohdeteksti on saanut lähdetekstistä poikkeavan funktion ja lukijakunnan, versioina, joiden käännöskriittinen analyysi on varsinaisia käännöksiä huomattavasti yksinkertaisempaa: kriitikon tehtäväksi jää vain ja ainoastaan sen arviointi, täyttääkö kyseinen versio kohdekielisen tekstifunktion vai ei (Reiß 1971: 90–91).

Siirtymä funktionaalista ekvivalenssisteorioista funktionaaliin käännösteorioihin käänsi aselman pääläelleen: kääntämisen (ja käännösten arvioinnin) kriteerit määritettiin nyt kohdetekstin tarkoituksen mukaan. Pioneerina toimi Hans J. Vermeer (1978). Hän määritteli kääntämisen ja tulkauksen toiminnaksi, jonka tärkein määrittävä tekijä on tarkoitus eli *skopos* (tästä ko. käännösteorian nimitys ”*skopos-teoria*”). Hyvän käännöksen kriteeriksi nousi adekvaattisuus, se, kuinka hyvin käännös täyttää sille asetetun tarkoituksen (Reiß & Vermeer 1984: 139). Vermeer määritteli kääntämisen informaatiotarjoukseksi informaatiotarjouksesta, eli lähdekielisen ja -kulttuurisen informaatiotarjouksen (l. vastaanottajan tulkinnalle ja käytölle avoimen lähdetekstin) muotoilemista uudeksi informaatiotarjoukseksi (l. vastaanottajan tulkinnalle ja käytölle avoimeksi kohdetekstiksi) uudelle kohdekielisel- le ja -kulttuuriselle vastaanottajalle (mts. 76). Lähdetekstiltä riistettiin sen siihenastinen valta-asema käännösteoreettisissa malleissa. Käännöksen vastaanottajaan kiinnitettiin entistä enemmän huomiota. Hans G. Höning ja Paul Kussmaul (1982: 62) korostivat, että kääntäjän tulisi arvioida käännöksen (oletetun) lukijan ymmärtämisen edellytyksiä ja taustatietoja sekä – käännöksen funktion mukaisesti – lisätä puuttuvaa tai poistaa turhaa informaatiota käännöksessään (*notwendiger Grad der Differenzierung*, Höning & Kussmaul 1982: 62). Päätöksenteon pohjana olisi näin käännöksen funktion lisäksi lähdetekstin ja kohdetekstien vastaanottajien taustatietojen vertailu, joka väistämättä tuottaa eroja käännöksen ja lähdetekstin välille.

Tämän paradigman keskeinen lähtökohta oli toisin sanoen, että käännöksiä voidaan tuottaa eri tavoin eri käyttötarkoituksiin, lähde-

tekstin funktiosta riippumatta; kohde- ja lähdetekstien funktioiden samanaisuus on vain yksi mahdollinen suhde näiden kahden tekstin välillä. Huomion painopiste siirtyi siis käännösviestinnän tarkoitukseen ja tekstin vastaanottajaan, ja samalla alkoi korostua kääntäjän asema monikielisen viestinnän asiantuntijana. Erityisen korostetusti tämä tulee esiin Justa Holz-Mänttärin (1984) translaatorisen toiminnan teoriassa, jossa kääntäjä sijoittuu yhtenä asiantuntijana osaksi laajempaa viestinnällistä ja toiminnallista verkostoa ja jossa asiantuntijakääntäjän on kyettävä analysoimaan viestinnän tarve ja valitsemaan sen toteuttamiseen parhaiten sopivat keinot. Holz-Mänttärin analyysimenetelmä pohjautuu ns. Lasswellin kaavaan eli kysymyssarjaan *kuka, mitä, milloin, missä, miksi, mihin tarkoitukseen ja miten*, jota hän täydensi toimintaa ja tilannetta tarkentavilla kysymyksillä *Kuka tekee tilanteessa x mitä?* tai *Mitä tapahtuu/i tilanteessa x?* Analyysin pohjalta kääntäjä voi päätyä hyvin monimuotoisiin "translaatorisiin tekstioperaatioihin" (ks. Holz-Mänttärin 1984: 126–147 *Methodik translaatorischer Textoperationen*), joissa lähdetekstin sisältö voidaan esimerkiksi joutua korvaamaan uudella, kääntäjän hankkimalla aineistolla.

Funktionaalisen käännösteorian edustajat eivät kuitenkaan olleet täysin yhtä mieltä Vermeerin ja Holz-Mänttärin kanssa kääntäjän uudesta päättävällästä tai käännösteorian käsitteellisestä laajentamisesta myös sellaiseen translaatoriseen toimintaan, jossa ei ole lähdetekstiä välttämättä mukana lainkaan. Esimerkiksi Christiane Nord (1988: 31) pitäytyi tiukasti "omassa kulttuurissamme vallitsevaan" käsitykseen kääntämisestä lähtötekstistä juontuvana prosessina ja korosti lisäksi määritelmässään kääntäjän lojaaliusvelvoitetta sekä kohdetekstin vastaanottajaa että lähdetekstin kirjoittajaa kohtaan. Kohdetekstin vastaanottaja odottaa saavansa tekstin, joka täyttää käyttötarkoituksensa, ja lähdetekstin kirjoittaja odottaa, ainakin silloin kun hän esiintyy myös käännöksessä omalla nimellään (vrt. Housen kategoria "avoin käännös" edellä), että hänen kirjoittajaintentiotaan kunnioitetaan (mts. 32). Käännöksen tarkoituksen rinnalle Nord asettaa näin lojaaliuden

eettisen kategorian. Näkemyseroista huolimatta on kiinnostavaa havaita, että Nordin esittämä tekstianalyysimalli perustuu samaan Lasswellin kaavaan kuin Holz-Mänttärin malli. Samalla se vie eteenpäin ja selkeyttää sekä Reißin (vrt. edellä) analyysimallissaan esittelemää että muita tekstifunktion, kielen ja pragmatiikan kategorioita yhdisteleviä malleja (ks. esim. Koller 1979: 211–214). Myös tästä näkökulmasta tarkasteltuna Nordin omaksuma näkemys kääntämisestä asettuu selvästi funktionaalisten ekvivalenssteorioiden ja translaatorisen toiminnan teorian väliin. Nordin mallissa kääntäjän tekstianalyysi joka tapauksessa jakaantuu kahteen osaan, tekstinulkoisiin ja tekstinsisäisiin tekijöihin (*textexterne vs. textinterne Faktoren*, mts. 41), jotka konkretisoituvat seuraaviin kysymyksiin:

KUKA (tekstin tuottaja/lähettäjä) lähettää tekstin
 MIHIN PYRKIEN (lähettäjänsä intentio)
 KENELLE (vastaanottaja)
 MITÄ KANAVAA/VIESTINTÄVÄLINETTÄ käyttäen
 MISSÄ (paikka)
 MILLOIN (aika)
 MIKSI (viestintätarve)
 MILLAISISSA FUNKTIOISSA? (edellisten kysymysten lopputulema)

MISTÄ (teema) teksti kertoo
 MITÄ (tekstin sisältö)
 MITÄ EI (presuppositiot)
 MISSÄ JÄRJESTYKSESSÄ (tekstin rakenne)
 MITÄ NONVERBAALISIA KEINOJA
 SANOJA (sanasto) ja
 LAUSEITA (syntaksi) käyttäen
 MIHIN SÄVYYN (prosodia)
 MILLAISIN VAIKUTUKSIN (kaikkien tekstin sisäisten ja ulkoisten tekijöiden yhteissumma)

Kysymyksiä ympärille Nord (1988: 42–164) jäsentää perusteellisen kuvauksen siitä, kuinka lähdetekstit tulisi analysoida ennen kääntämistä tekstien täsmällisten funktioiden määrittämiseksi. Mallin näkökulma kääntämisen funktioihin tulee siis vahvasti lähdetekstistä. Metodologisesti kuviteltavissa olisi myös toinen vaihtoehto: edettiin kohdekielisten tekstien analyysistä lähdetekstien analyysiin, jonka jälkeen tuloksia vertailemalla voi paikantaa sekä vastaavuuksia että eroja näiden kahden välillä. Kysymykset ovat nimittäin sikäläkin kiinnostavia, että ne näyttävät käyttökelpoisilta työvälineiltä käännösten ja lähdetekstien vertailevassa tutkimuksessa, jossa tutkijalla on lähes aina enemmän aikaa kysymysrepertuaarin soveltamiseen kuin työelämän todellisuuden puristuksissa työskentelevällä ammattikäntäjällä. Lasswell-kaavan sovellusta voidaan käyttää myös sanastotyöprojekteissa etsittäessä tarvittavaa vertailukelpoista erikoisalan dokumentaatiota (vrt. edellä). Havainnollistan käyttötappaa seuraavalla esimerkillä.

Tatu Schmidt (2011) analysoi saksan kielen ja kääntämisen pro gradu -tutkielmassaan suomalaisten hirsitalovalmistajien saksankielisiä verkkosivustoja, joilla talotehtaat pyrkivät hankkimaan asiakkaita saksankielisiltä markkinoilta. Schmidtin keskeinen tutkimuskysymys on, missä määrin talovalmistajien käännetty verkkosivustot noudattavat kohdekulttuurin eli saksankielisten maiden verkkomainonnan ja -markkinoinnin konventioita. Tätä tarkoitusta varten Schmidt teki ensimmäisessä vaiheessa laajan analyysin saksalaisten, itävaltalaisien ja sveitsiläisten hirsitalovalmistajien verkkosivustojen ulkoasuista, sisällöistä, rakenteista ja tekstuaalisista piirteistä. Nordin mallissa tekstin ulkoisiin tekijöihin liittyvät kysymykset ovat tärkeitä jo valittaessa analysoitavia tekstejä. Niiden avulla varmistetaan, että aineisto on vertailukelpoista sivustojen lähettäjän (hirsitalovalmistajat), heidän intensionsa (esim. saada uusia asiakkaita), vastaanottajien (tulevat rakennuttajat), viestinnän kanavan, paikan ja ajan (internetissä tällä hetkellä tarjolla oleva aineisto), viestinnän syyn (asiakkaiden informointi) sekä

tekstien (informatiivisen) funktion osalta. Aineiston huolellisen valinnan jälkeen siitä voitiin analysoida verkkosivustoilla käsiteltävät teemat ja sisällöt, tietojen ja sivustojen jäsenyys, nonverbaalisten elementtien kuten värien, kuvien ja animaatioiden käyttö, sanaston (esim. adjektiivien) ja syntaksin piirteitä ja esimerkiksi tekstiin kirjoitettua vuorovai- kutusta. Tämän jälkeen, toisessa vaiheessa, samat kysymykset käytiin läpi suomalaisten yritysten saksankielisestä aineistosta, jonka jälkeen, kolmannessa vaiheessa, tuloksia voitiin verrata keskenään.

Näin vertailu muistuttaa melko paljon kaksikielisen sanastotyön vertailumetodia, mutta käsittejärjestelmien sijaan vertailu perustuu viestinnän pragmaattisten ja sisällöllisten tekijöiden analyysiin. Schmidtin toteuttama vertailu tuo ilmi esimerkiksi, että varsinkin suurten suomalaisten hirsitalovalmistajien verkkosivustot vastaavat pitkälti saksankielisten sivustojen ulkoasua, sisältöä ja konventioita, kun taas pienempien valmistajien sivustoilla esiintyy sekä yksittäisiä konventiorikkeitä että epädiomaattisia kielellisiä rakenteita. Lisäksi käy ilmi, että saksankielisten maiden hirsitalovalmistajat tuovat suomalaisia enemmän esiin yritystään ja yritysfilosofiaansa, kun taas suomalaisten tekstien pääroolissa ovat tyypillisesti yritysten tuotteet. Lopulta Schmidt jatkoi analyysia vielä neljänteen vaiheeseen vertaamalla saksannoksia ja suomalaisia versioita ja kysymällä, onko kohdekulttuurin konventioista poikkeamisen taustalla tiukasti lähdetekstin sisällössä pitäytyvä käännöskäsitys, jolloin voi jäädä huomaamatta, että esimerkiksi eri maiden lainsäädäntöjen ja kansallisten sertifiointijärjestelmien erot saattavat vaatia isoja poikkeamia lähdetekstistä. Tämä voi puolestaan antaa analyysoijalle viitteitä siitä, minkälainen rooli käänntäjälle on määritetty verkkosivujen tuotantoprosessissa (vrt. Holz-Mänttari 1984). (Lähde- ja kohdetekstin välistä vertailua kieltenvälisen vaikutuksen tutkimisen osamenetelmänä käsitellään Leena Kolehmainen artikkelissa tässä niteessä.)

3 Mitä kääntäjä on tehnyt?

Edellisissä luvuissa kuvattujen erilaisten ekvivalenssiin ja käännösten funktionaalisuuteen perustuvien käännösteorioiden vahvuus on niiden runsas käsitteellinen välineistö, jonka avulla kääntäjä voi tehdä kielten- ja kulttuurienvälisiä vertailuja päätöksentekonsa tueksi ja ylipäätään arvioida omaa toimintaansa kääntäjänä. Myös käännösten tutkijalle sama välineistö on, kuten jäljempänä nähdään, hyödyksi käännösstrategioiden ja käännösten keskinäisten sekä käännösten ja lähdetekstien välisten erojen kuvauksessa. Sen sijaan erilaisten ekvivalenssi- ja adekvaattivaatimusten sovellettavuus vaikuttaa kuitenkin usein varsin ongelmalliselta, myös valmiiden, empiirisiin faktoina olemassa olevien käännösten kuvauksessa. Kärjistäen voisi sanoa, että kuvaukset tapaavat nostaa esiin niin paljon poikkeamia eri ekvivalenssivaateista, että havaintojen valossa käännöksiä voisi lähes poikkeuksetta luonnehtia epäkäännöksiksi, versioiksi, mukaelmiksi tai uudelleenrunoelmiksi. Tämä näkyy melko usein myös käännösteoreettisten julkaisujen tavassa käyttää empiiristä aineistoa varoitavina esimerkkeinä ohjeistavien argumenttien tukena. Ja kuitenkin analysoitavat tekstit ovat yleensä juuri käännöksinä käyttöön otettuja, ja sellaisina ne on myös julkaistu kyseisessä vastaanottavassa kulttuurissa.

Gideon Toury tarjosi tähän ongelmaan ratkaisua näkökulmanvaihdoksella: ekvivalenssi on kaikkia tietystä kulttuurissa käännöksiksi hyväksyttävä tekstejä määrittävä piirre, ja tutkijan tehtävänä on kuvata, millainen vastaavuus kohde- ja lähdetekstien välille on kulloinkin toteutunut (Toury 1980: 39–65; Toury 1995: 86; ks. myös Hermans 1991: 157). Syntyi uusi tutkimuksellinen paradigma, jonka tutkimustehtäväksi tuli kuvata käännöksiä sellaisina kuin ne ovat sen sijaan, että preskriptiivisesti määriteltäisiin kääntäjän tehtävää. Tutkimuksen keskiöön tulivat erityisesti kaunokirjallisuuden käännökset, mikä näkyi myös viitekehysten keskeisessä käsitteistössä.

Uusi tutkimusnäkökulma tukeutui ajatuksen kirjallisuudesta järjestelmänä, systeeminä (Tynjanov 1971), joka on jatkuvan muutoksen kohteena. Kaunokirjalliset teokset ovat sidoksissa toisiinsa ja tekstien ulkopuolisiin tekijöihin (kirjallisuuden portinvartijat, kustantajat, poliittiset järjestelmät, ideologiat), ja nämä sidokset määrittävät kaunokirjallisten tekstien kulttuurisen merkityksen järjestelmän keskiössä tai reunalla. Systeemin rakenne on kuitenkin koko ajan liikkeessä joko sen omien tai systeemin ulkopuolelta tulevien tekijöiden, esimerkiksi juuri käännösten vaikutuksesta. Itamar Even-Zohar (1978) otti teoriassaan huomioon käännösten merkityksen ja toi tieteelliseen keskusteluun käsityksen kirjallisuudesta avoimena ja dynaamisena polysysteeminä. Se koostuu useista, sisältöjään ja keskinäisiä suhteitaan jatkuvasti määrittävistä osista – esimerkiksi lastenkirjallisuus, viihde, lyriikka – ja siitä käsin määrittyvät myös käännöskirjallisuuden kulttuurinen merkitys, sisältö ja muoto. Kohdekulttuurin polysysteemin avoimuus (uudistumisen tarve) tai sulkeutuneisuus (itseriittoisuus) näkyvät paitsi käännettävien tekstien valinnassa myös itse käännöksissä. (Even-Zohar 1978: 120; Toury 1985: 19.)

Toury tiivisti uuden lähtökohdan toteamalla provokatiivisesti, että käännökset ovat kohdekulttuurisia faktoja (*translations are facts of target cultures*, Toury 1995: 29) ja että ne ovat kuvattavissa ja selitettävissä vain suhteessa siihen kulttuuriin, josta niiden valintaa ja kääntämistä normittavat tekijät (*constraints*) ovat peräisin (mts. 14). Uusi paradigma sai attribuutin kohde(teksti)painotteinen, minkä vuoksi sitä arvoiteltiin lähdetekstin ja muiden lähdekielisten oheistekstien merkityksen väheksymisestä yhtenä keskeisenä käännöksen piirteitä selittävänä tekijänä (ks. Frank 1989). Toury itse kuitenkin torjui kritiikin toteamalla, että kohde(teksti)painotteisuus tarkoittaa metodista lähtökohtaa: tutkimus aloitetaan kohdeteksteistä tai siitä kohdekulttuurista, jossa ne on tuotettu, mutta analyysin ei kuitenkaan tarvitse päättyä siihen (Toury 1995: 36). Jo oletus, että käännökset voivat muokata kohdekulttuurin polysysteemiä, sisältää ajatuksen, että muutoksia voivat aiheuttaa esimer-

kiksi kääntäjän käännökseen valitsevat lähdetekstejä imitoivat ratkaisut, joilla murretaan jokin kohdekulttuurin kirjallisessa järjestelmässä sillä hetkellä vallitseva standardi. Liisa Tiittulan ja Pirkko Nuolijärven (2007) mukaan esimerkiksi slangi tuli Suomen kirjallisuuden kieleen kahden käännöksen kautta, jotka teki yksi silloisen suomalaisen kirjallisuusjärjestelmän näkyvimmistä toimijoista, Pentti Saarikoski. Ensimmäinen käännös oli suomenruotsalaisen Anders Cleven novelli-kokoelma *Katukiviä*, jossa sekä lähdetekstin kirjoittaja että suomentaja pyrkivät jäljittelemään Helsingin puhekieltä. Kiinnostavampaa kuitenkin on, että ilmiön yhteydessä muistetaan erityisesti Saarikosken *Sieppari ruispelossa* -suomennos. Suomennoksen puhekielisyys ei voi sanoa kumpuavan Salingerin lähdetekstistä; pikemminkin suomentaja kehittää edelleen käännöksessään omaa kääntäjän puumerkkiään idiosynkrasiaksi. (Ks. Tiittula & Nuolijärvi 2007: 392–394.) Saarikosken käännösten vertailu sen ajan kaunokirjallisuuteen siis riittää osoittamaan uuden ilmaisutavan tulon kohdekieliseen kirjalliseen järjestelmään; sen syiden valottamiseksi tarvitaan kuitenkin tietoa myös lähdeteksteistä. Muun muassa tästä syystä Göttingenissä toteutettu, laaja saksalaista käännöshistoriaa tutkiva projekti otti hieman varovaisemman kannan deskriptiivisen tutkimuksen kohdepainotteisuuteen Göttingen tutkimusryhmän oman ”transfer”-mallin eduksi, jolla pyrittiin jäljittämään kääntämisen roolia tekstien, ideoiden ja ilmaisutapojen liikkeessä lähde- ja kohdekulttuurien välillä. Kuvauksessa käännöksiä tarkastellaan sekä niiden lähdetekstejä että kohdekulttuurin käännöskulttuuria ja kirjallista traditiota vasten. (Ks. esim. Frank 1987 ja 1989; ”käännöskulttuurin” eri käsitteisällöistä ja käyttöyhteyksistä Kujamäki 2010b ja 2013).

Näkökulmaeroista huolimatta peruslähtökohta on yhteinen. Käännöksiä ei voi ymmärtää ottamatta huomioon käännöksen sosiokulttuurista ympäristöä. Deskriptiivinen perusmetodi on sinänsä selkeä: verrataan (saman tai useamman eri lähdetekstin) käännöksiä toisiinsa, käännöksiä kohdekulttuurin omiin saman lajityypin teksteihin, muille

kielille tehtyihin käännöksiin tai perinteisesti käännöksiä niiden lähdeteksteihin, kootaan havaintoja yhtäläisyyksistä, eroista (esim. merkityksen muutoksista; *translation shifts*, ks. Catford 1989; Toury 1995: 11) ja käännösstrategioista sekä organisoidaan havainnot ja luokitellut järjkeviksi kokonaisuuksiksi (vrt. Pym 2010: 66). Touryn (1995: 174) mukaan tutkimuksen seuraava vaihe on kontekstualisointi – vaihe, jossa analyysin havainnoille haetaan selityksiä kohdekulttuurin kääntämistä määrittävistä tekijöistä eli normeista. Touryn lähtökohtana on, että tietynä aikana tietyn kulttuurin konkreettisisa käännöksissä (kääntäjän performanssissa) kaikki kohdekielen potentiaaliset käännöstävät (käännöskulttuurin repertuaari tai käännöskulttuurin kompetenssi) eivät ole samanarvoisesti esillä, vaan käännöksissä on pikemminkin havaittavissa selviä säännönmukaisuuksia. Säännönmukaisuudet viittaavat Touryn mukaan siihen, että kohdekulttuurissa on normeja, jotka tavalla tai toisella jäsentävät kääntäjän ongelmanratkaisua ja käännösstrategioiden käyttöä. Toiset toimintatavat ovat sopivampia tai parempia kuin toiset. (Toury 1980: 63–65; Delabastita 1991: 142.)

Toisin sanoen käännösten analyysille voidaan määritellä kolme tasoa: periaatteessa tarjolla olevien käännösratkaisujen taso (systemien taso), tietyssä tilanteessa ja kulttuurissa havaittavien todellisten käännösratkaisujen taso (performanssin taso) ja suositeltujen tai vaa-dittujen käännösratkaisujen taso (normin taso). (Ks. Delabastita 2008: 234.) Touryn (1995: 55) mukaan normit jäsentävät yhteisön yleisiä arvoja ja ideoita tietyissä tilanteissa noudatettaviksi toimintaohjeiksi, jotka määrittävät suositellun ja kielletyn kuten myös siedetyn ja sallitun toiminnan rajat. Kääntämiseen soveltaen ajatuksena on, että normit määrittävät, mitkä tekstit ovat tai eivät ole käännettävissä ja kuinka niitä tulisi (tai ei saisi) kääntää (De Geest 1992: 38). Normit liittyvät siis sekä käännettävien tekstien valintaan että varsinaiseen kääntämiseen sitä ohjaavina ammatillisina normeina ja lukijan odotuksina (Toury 1995: 95; Chesterman 1997; normin käsitteestä kriittisesti ks. Schäffner 1999). Normeihin liittyy kuitenkin se olennainen metodologinen hankaluus,

että niihin on hyvin vaikea päästä käsiksi. Useimmissa tapauksissa ainoa viittaus vallitsevista normeista on löydettävissä vain käännösten profiilista itsestään, ja ilman eksplisiittisiä normilauseumia (kustannustoimittajan korjauksissa tai muissa viiteteksteissä, kirjallisuuskritiikissä jne.) ne jäävät lähinnä normiolettamuksiksi, implisiittisiksi normeiksi.

Pym (2010: 66) jakaa deskriptiiviset analyysimenetelmät kahteen karkeaan luokkaan: *top down* -analyysissä kuljetaan suuremmista kokonaisuuksista pienempiin analyysin yksikköihin. Liikkeelle voidaan lähteä esimerkiksi kohdekulttuurin kääntämistä ja käännösten kulttuurista merkitystä koskevasta diskurssista, ja jos havaitaan, että kohdekulttuurissa on selvästi käännöksiä vieroksuva ilmapiiri, voidaan tutkia seuraavassa vaiheessa, minkä verran ja minkä lajityyppin kirjallisuutta kohdekulttuuriin on ylipäättään kelpuutettu. Tämän jälkeen voidaan siirtyä valikoitujen käännösten ja lähdetekstien analyysiin ja selvittää, onko tänä aikana tuotettujen käännösten piirteissä jotain sellaista, jolla ne poikkeavat käännöskirjallisuudelle avoimen kohdekulttuurin käännöksistä. *Bottom up* -analyysi alkaa päinvastoin pienemmistä yksiköistä (kuten kulttuurisidonnaisista reaalianimityksistä, idiomeista, lausekkeista tai lauseista) ja etenee sitten kohti laajempia kokonaisuuksia, joista voi löytyä selityksiä analyysin alkuvaiheen havainnoille kääntäjien ratkaisusta. (Ks. myös Toury 1995: 36–39.) Lähestymistavoille yhteistä on vertailun merkitys: vertailu on metodi, jolla tehdään havaintoja käännösten ja muiden kohdekielisten tekstien ja/tai käännösten ja niiden lähdetekstien välisestä suhteesta (*translation relationships*, Toury 1995: 85) – vastaavuuksista ja ennen muuta eroista –, ja näin voidaan päästä käsiksi kääntämiseen liittyviin kausaalisuuksiin.

Deskriptiivisiä tutkimusasetelmia ja niiden sisältämiä vertailuja voisi havainnollistaa seuraavilla esimerkeillä (yksityiskohtaisempia taustoja ks. Kujamäki 1998 ja 2001). Lähtökohtana on halu selvittää Aleksis Kiven *Seitsemän veljeksien* saksankielistä käännöshistoriaa. Romaani on käännetty saksan kielelle kokonaisuudessaan – laskutavasta riippuen – noin yhdeksän kertaa: ensimmäinen käännösnäyte ilmestyi

vuonna 1901, viimeisimmät saksannosten painokset lienevät vuodelta 1997. ”Laskutavasta riippuen” ja ”noin” siksi, että määrä tarkentuu sen mukaisesti, miten määrittelimme kohdekielen ja -kulttuurin tai kohdetekstissä olevien muutosten määrän, jonka myötä uudet painokset ovatkin saman kääntäjän eri käännöksiä. Toisin sanoen voidaan kysyä, kuuluuko esimerkiksi H. U. Schwaarin berninsaksaksi (*i ds Bäärndütsch*, AK/HUS:1988) tehty käännös analysoitavien saksankielisten käännösten joukkoon tai ovatko ensimmäisen kahden saksannoksen entisessä DDR:ssä julkaistut painokset käännöksen erillisiksi luettavia laitoksia. Näin periaatteessa jo aineistoa valittaessa ja rajattaessa tekstien alustava vertailu on tarpeen. Lisäksi romaanin runoja (*Laulu oravasta ja Sydämeni laulu*) ja muita tekstikatkelmia on käännetty useita kertoja, ja analysoitavaksi on tarjolla myös yksi romaanikäännöksen luvun ensimmäinen versio (vuodelta 1901) tai Manfred Peter Heinin analytyttien tiivistelmä (*kommentierter Romanaufriß*, Hein 1984).

Jo materiaalin määrä tarjoaa useita erilaisia mahdollisuuksia vertailuihin:

1. Verrataan yhden kääntäjän nimissä julkaistuja nimikkeitä keskenään. Vertailu voi tuottaa tuloksen, että eri painosten välillä on huomattavia eroja. Analyysi kertoo ehkä käännöksen lyhentyneen tai pidentyneen tai osoittaa eroja yksittäisten käännösongelmien ratkaisussa. Analyysiin voi liittää lähdetekstin, johon edellisessä vaiheessa havaittuja eroja vertailemalla voidaan tutkia esimerkiksi, ovatko käännökseen tehdyt muutokset tai kääntäjien muuttuneet strategiat vieneet tekstiä kauemmaksi Kiven romaanista vai lähemmäksi sitä.
2. Verrataan tietyn ajanjaksona – esimerkiksi sotien välisenä aikana – julkaistuja nimikkeitä keskenään. Vaiheet ja tavoitteet voivat olla periaatteessa kuten edellä, muuttujana on vain kääntäjien määrä.
3. Verrataan runojen tai tekstiotteiden muissa kokoomateoksissa julkaistuja käännöksiä keskenään ja/tai vastaavien romaaneissa ilmestyneiden tekstiotteiden käännöksiin. Jälleen vaiheet voivat olla edellisen

kaltaisia, mutta tavoitteena voisi myös olla selvittää funktionaalisen käännosteorian käsitteistöä lähtien sitä, eroavatko erityyppisiin julkaisuihin (koko romaani vs. runokokoelma vs. temaattinen kokoomateos, esimerkiksi *Humor der Nationen*, 'kansojen huumoria') valmistetut käännökset toisistaan. Tekstiotteita voidaan verrata myös samassa kokoomateoksessa julkaistuihin muihin eri kielistä tehtyihin samantai eri kääntäjän tekemiin käännöksiin.

4. Verrataan kaikkien kääntäjien eri käännösversioita keskenään. Ennen analyysin syventämistä on jokaisen kääntäjän versio analysoitava (kuten 1. vertailutehtävä edellä) uusien käännösversioiden erottamiseksi uusista painoksista. Tämän jälkeen vertailuasetelma voi jakautua useisiin eri vaiheisiin ja alkaa – tutkimuksen keskeisten tavoitteiden mukaan – joko kohdetekstien keskinäisestä vertailusta tai lähde- ja kohdetekstien tarkastelusta rinnakkain. Seuraavassa tarkastellaan tällaista asetelmaa hieman lähemmin.

Kun analysoitavaksi valikoituu yhdeksän romaani-käännöstä ja niiden lähdeteksti (tai lähdetekstit; tähän palataan jäljempänä), on vertailtava materiaali niin valtava, että se edellyttää rajausta. Periaatteessa tarjolla on ainakin kaksi rajausmahdollisuutta ja näkökulmaa aineistoon: Ensimmäisessä vaihtoehdossa tutkittavaksi valitaan vastaavat tekstiotteet kaikista käännöksistä ja lähdetekstistä ja analysoidaan otteet mahdollisimman yksityiskohtaisesti. Analyysissa voisi soveltaa esimerkiksi aiemmin esiteltyä Reißin käännöskriittistä analyysimallia. Toinen vaihtoehto on valita jokin kielellinen yksikkö, jota voi perustellusti pitää tavalla tai toisella edustavana koko romaanille, ja analysoida sitä läpi tekstin. Koska *Seitsemän veljeksien* romaani on kanonisoitu Suomessa suomalaisuuden, suomalaisten ja Suomen verrattomaksi kuvaukseksi ja koska samaa piirrettä on toistettu myös saksankielisessä reseptiossa (ks. Hein 1984), voisi näkökulmaksi esimerkiksi etsiä ilmauksia, joissa tällaiset kuvaukset kielentyvät Kiven tekstissä. Tässä tapauksessa havainnoinnin kohteeksi tarjoutuisivat kulttuurisidonnaiset reaaliat "esine-

maailmasta aina sosiaalisiin hierarkioihin" (Juva 2005: 17; ks. myös Bodó 2009: 78–81) ja reaalianimitysten saksankieliset käännösratkaisut yhdeksässä romaanikäännöksessä. Havainnoitavan yksikön määrittelyn jälkeen analysoidaan havaintojoukkoon tulleiden reaalianimitysten käännökset ja jaetaan niissä käytetyt käännös menetelmät eri luokkiin, tässä tapauksessa

- a) sitaattilainoihin: *Puukko* > *das Puukko*,
- b) käännöslainoihin: *Sonnimäki* > *Stierhügel* 'Sonnimäki',
- c) selittäviin käännöksiin: *Metsola* > *das Reich des Waldes* 'Metsän valtakunta',
- d) suoriin analogioihin: *ahma* > *der Vielfraß* (vrt. Vinay ja Darbelnet: suora käännös),
- e) hyperonyymisiin käännöksiin: *virsut* > *Schuhe* 'kengät',
- f) saman loogisen kategorian vieruskäsitteiden käyttöön eli kohyponymisiin käännöksiin: *varis* > *Rabe* 'korppi', *pyllimakkara* > *Bratwurst*,
- g) assosioiviin käännöksiin: *kuin järeät metsäsahrat* > *wie die Panzer beim Frühjahrsmanöver* 'kuin panssarit kevätharjoituksissa', ja
- h) poistoihin.

('Reaalioiden' ja 'reaalianimitysten' määrittelystä ja käännösten luokittelusta ks. esim. Bödeker & Freese 1987; Florin 1993; Markstein 1998; Vermeer & Witte 1990: 137; Kujamäki 2004.)³

Tässä vaiheessa koossa on suuri joukko kuvauksia käytetyistä käännös menetelmistä, joita voidaan yhdistellä esimerkiksi sen mukaan, pyritäänkö niillä mahdollisimman lähelle lähdetekstin ilmaisuja ja sen sisältöä (a–c), etäännyttäänkö siitä (e–h) vai liikutaanko pikemminkin ns. neutraalilla alueella (d). Kuvauksia yhdistelemällä voidaan luoda karkeita käännösprofileja, jotka (potentiaalisesti) vahvistavat yksityiskohtaisen analyysin aikana syntyneitä vaikutelmaa käännösten eroista. Profiliin avulla voidaan myös kuvata esimerkiksi käännöksessä näkyvillä olevaa kääntäjän perusvalintaa vieraannuttavan ja kotouttavan

käännösstrategian välillä: Pyrkiikö kääntäjä tuomaan mahdollisimman paljon lähdekulttuuria tekstiinsä (käännösmenetelmät a–c) vai pikemminkin välttämään sitä lisäämällä käännökseen kohdekulttuurille tuttua sisältöä (käännösstrategiat e–h; käännösstrategioiden määrittelyjen ja niiden välisten rajanvetojen ongelmat on tässä ohitettu esityksen yksinkertaistamisen nimissä). Profilit – siis käännösstrategiat koottuna kolmeen luokkaan prosentteiksi muutettuina – voivat silloin näyttää esimerkiksi tältä:

Taulukko 1. Seitsemän veljeksien saksankielisten käännösten profilit (%) kolmeen pääkategoriaan koottujen käännösstrategioiden valossa (ks. Kujamäki 1998: 97–106)

Käännös	a–c	d	e–h
AK/GS1921	30	52	18
AK/GS-AK1980	32	54	14
AK/HHB1935	20	29	51
AK/RÖ1942	29	39	32
AK/RÖ1962	42	47	11
AK/ES1950	33	44	23
AK/JG1961	15	27	58
AK/EFS1989	40	36	24

Mitä profileista voi nähdä? Esimerkiksi sen, että Gustav Schmidtin käännös (AK/GS1921) ja sen myöhempi, Andreas F. Kelletatin päivittämä painos (AK/GS-AK1980) eroavat vähemmän toisistaan kuin Rita Öhquistin kahdenkymmenen vuoden välein tekemät kaksi käännöstä (AK/RÖ1942 ja AK/RÖ1962). Yksittäisten kategorioiden (pystysarakkeiden) sisällä vaihteluväli eri käännösten välillä on suuri, esimerkiksi kotouttavien, mukaan lukien poisjätettyjä sisältävien ratkaisujen määrä vaihtelee 11 ja 58 prosentin välillä. Lukujen perusteella Rita Öhquistin myöhempi käännös näyttäisi olevan joukon lähdetekstiuskollisin,

kun taas Haidi Hahm-Bläfeldin (AK/HHB1935) ja Josef Guggenmosin (AK/JG1961) käännökset kilpailevat vapaimman käännöksen tittelistä. Kaiken kaikkiaan luvut kuitenkin peittävät alleen paljon mielenkiintoista. Profiilien täsmentäminen vaatiikin palaamista takaisin käännösstrategioiden luokitteluun ja jopa yksittäisten käännösstrategioiden analysointiin, jotta käännösten keskinäinen vertailu tuottaa konkreettisia havaintoja. Esimerkiksi Rita Öhquistin käännösten erot voisi käännösstrategioiden osalta tiivistää siten, että myöhemmän käännöksen poisjätettyjen vähäinen määrä korreloituu sitaattilainojen huomattavana kasvuna.

Yksityiskohtainen käännöksen ja lähdetekstin välinen sekä käännösten keskinäinen vertailu on myös siinä mielessä tärkeää, että se voi tuottaa havaintoja ns. "kääntäjän työpöydästä" eli siitä aineistosta, jonka avulla kääntäjä on työnsä tehnyt. Siten vertailu tuottaa myös ensimmäisiä selityksiä kääntäjän ratkaisuille, jopa käännösten profiilien erityispiirteille. Esimerkiksi "käännösvirheet" tai muut kääntäjän persoonalliset ratkaisut voivat myöhemmissä käännöksissä toistua kertokerto tutkijalle, että lähdetekstin lisäksi kääntäjän työpöydällä on ollut romaanin aiempia käännösversioita. Käännöksissä voi myös erottua vahva temaattinen, muiden kääntäjien ratkaisuista poikkeava painotus esimerkiksi alaviitteiden käytössä, jolle voi löytyä selitys aikaisemmasta, Per Åke Laurénin ruotsinkielisestä käännöksestä (AK/PÄL1940). Ja luonnollisesti käännösstrategioiden vertailu voi tuoda tietoa kääntäjien käyttämistä sanakirjoista ja muista selittävistä lähteistä mutta myös lähdetekstin eri versioista; käännöksen ja lähdetekstin vertailussa on aina syytä muistaa, että myös lähdetekstien versiot voivat olla erilaisia (näin esimerkiksi *Seitsemän veljeksien* lyhennetty versio Kiven *Valituissa teoksissa* vuodelta 1877/1878 ja E. A. Saarimaan toimittamissa *Kootuissa teoksissa* vuodelta 1919).

Kun käännösten kuvaus ja keskinäinen vertailu on riittävän tarkka, voidaan siirtyä kysymyksestä *Miten Seitsemän veljestä on saksannettu?* kysymykseen *Miksi romaani on saksannettu tällä tavoin?* tai *Mistä saksannosten*

erilaiset profiilit johtuvat? Alkaa käännösten kontekstualisointi eli niiden sijoittaminen siihen ajalliseen ja paikalliseen kontekstiin, jossa ja johon ne on tuotettu. Kiinnostavaa aineistoa ovat tässä vaiheessa käännösten kansion välissä olevat peritekstit (esipuheet, jälkisanat, viitteet), tiedot käännöskulttuurin kirjallisista traditioista, muut käännösanalyysit, kustantajien, kirjallisuuskriitikkojen tai muiden portinvartijoiden dokumentit tai kääntäjän kirjeenvaihto, josta voidaan etsiä eksplisiittisiä normilausemia käännösten analyysistä kumpuaviin implisiittisten normioletusten rinnalle. Varsinainen kieltenvälinen vertailu on tehnyt tehtävänsä.

4 Lopuksi

Artikkelin alussa kääntäminen määriteltiin vertailuun perustuvaksi ongelmanratkaisuksi, jossa sekä käännösongelmien tunnistaminen että niiden ratkaiseminen edellyttävät kääntäjältä jatkuvaa vertailua työkielten ja -kulttuurien välillä ja kontrastiivisen kieli- ja kulttuuritiedon soveltamista. Käännöstieteellisessä tutkimuksessa tähän kääntäjien yhtä hyvin kuin tulkkien ongelmanratkaisuun on avattu sekä preskriptiivisiä että deskriptiivisiä näkökulmia. Preskriptiivisesti suuntautunut käännöstiede on pyrkinyt tuomaan esiin kääntäjän ja tulkin tekemän vertailun metodeja ja ulottuvuuksia pienemmistä leksikaalisista yksiköistä tekstien, tekstilajien ja tekstityyppien kautta aina diskursseihin ja työkulttuureihin asti. Lisäksi se on pohtinut erilaisista, usein kielitieteellisistä lähtökohdista (kontrastiivinen kielentutkimus, terminologia, ammattikielten tutkimus, tekstilingvistiikka) kääntämisen edellytyksiä ja luonnostellut lukuisia normatiivisia viitekehyksiä sekä kääntämisen tavoitteen tai "ideaalin" määrittelyyn että käännöksen laadun arviointiin eli käännöskritiikkiin. Keskiössä on ollut ekvivalenssin käsite, jolla on ilmaistu lähde- ja kohdetekstin välistä vastaavuutta mutta jonka sisältö on vaihdellut käännösteorioiden kulloistenkin taustasitoumusten mukana. Vertailun rooli kääntämisen tutkijan työkaluna on joka

tapauksessa kiistaton: ilman vertailua on vaikea tuottaa konkreettista tietoa kääntämisen mahdollisuuksista ja rajoista tai arvioida käännöksen tavoitteen toteutumista analyysin taustalla kulloinkin vaikuttavaa ekvivalenssikäsitystä vasten.

Vertailun rooli ei ole yhtään vähäisempi silloin, kun tutkijalla on deskriptiivinen näkökulma kääntäjien ja tulkkien ongelmanratkaisuun. Huomio kiinnittyy käännöksiin ongelmanratkaisun ilmentyminä, lopputuloksina, ja vertailun tuottama tieto on kuvauksia kääntäjän käännösmenetelmistä ja käännöksen ja lähdetekstin välisestä suhteesta. Deskriptiivisessä valmiiden käännösten tutkimuksessa vertailun ei kuitenkaan tarvitse rajoittua käännösten ja lähdetekstin välille, vaan kiinnostavia havaintoja käännöskulttuurien ja -traditioiden tutkimukseen voivat tuottaa myös vertailut saman lähdetekstin useiden eri käännösten välillä tai käännösten ja kohdekielen omien ("kääntämättömien") tekstien välillä. Näkökulmasta ja vertailuasetelmasta riippumatta vertailun merkitys on joka tapauksessa yhteinen: se on yksi tutkimuksen vaihe, josta edetään havaintojen kontekstualisointiin ja etsitään vastausta kysymykseen, miksi kääntäjä on toiminut niin kuin on toiminut.

Preskriptiiviset ja deskriptiiviset näkökulmat pidettiin tässä esityksessä omissa luvuissaan. Karsinointi ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei lähestymistavoilla ole mitään tekemistä toistensa kanssa. Todellisuudessa preskriptiiviset käännösteoriat tarvitsevat todellisten käännösten kuvauksia malliensa koetteluun ja empiiriseksi tueksi siinä missä deskriptiivinen tutkimus tarvitsee ekvivalenssiin ja käännösten funktionaalisuuteen perustuvien käännösteorioiden käsitteellistä välineistöä sekä käännösten keskinäisten että käännösten ja lähdetekstien välisten suhteiden kuvaukseen. Viime kädessä molempia näkökulmia yhdistää vertailu käännöstieteellisen tutkimuksen keskeisenä metodina.

Viitteet

- 1 Suomenkielisessä käännöstieteellisessä tutkimuksessa termillä *reaalia* käsitellään melko vakiintuneesti kulttuurispesifisten esineiden ja asioiden nimitysten käännösongelmia, vaikka tarkkaan ottaen termillä viitataan nimenomaan referentteihin. Esimerkiksi saksan kielessä tehdään selkeä ero termeillä *Realien* (referentit) ja *Realienbezeichnungen* (kulttuurispesifisten tarkoitteiden nimitykset). Englanninkielisessä tutkimuksessa käytössä on suomen tapaan vain yksi termi, *culture-specific items*. Kun analysoidaan tekstien kulttuurispesifisyyttä tästä näkökulmasta, on hyvä muistaa, että analyysin kohteena ovat nimenomaan nimitykset ja niiden käännökset. Tämän selkeyttämiseksi mikään ei esta suosimasta myös suomen kielessä termiparia *reaaliat* ja *realianimitykset*.

Lähteet

- AK1877/1878 = Kivi, Aleksis 1877/1878: *Valitut teokset*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- AK1919 = Kivi, Aleksis 1919: *Kootut teokset*. Julkaisut E. A. Saarimaa. I. Osa. Kertomuksia; Seitsemän veljestä ja Koto ja kahleet. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- AK/EFS1989 = Kivi, Aleksis 1989: *Die sieben Brüder*. Aus dem Finnischen Übertragen von Erhard Fritz Schiefer auf der Basis der Translationstheorie von Katharina Reiß/Hans J. Vermeer. München: Congregatio Ob-Ugrica.
- AK/ES1950 = Kivi, Aleksis 1950: *Die sieben Brüder*. Roman. Übersetzung aus dem Finnischen von Edzard Schaper. Nachwort von V. A. Koskenniemi. Zürich: Manesse.
- AK/GS1921 = Kivi, Aleksis 1921: *Die sieben Brüder*. Roman. Die Übertragung aus dem Finnischen besorgte Dr. Gustav Schmidt. Helsingfors. Dresden & Leipzig: Heinrich Minden.
- AK/GS-AK1980 = Kivi, Alexis 1980: *Die sieben Brüder*. Roman. Aus dem Finnischen von Gustav Schmidt, durchgesehen von Andreas F. Kelletat. Mit einem Nachwort von Manfred Peter Hein und einer Nachbemerkung von Andreas F. Kelletat. Stuttgart: Klett-Cotta & Helsinki: Otava.
- AK/HHB1935 = Kivi, Aleksis 1935: *Die sieben Brüder*. Erzählung, mit 10 Abbildungen nach Zeichnungen von Akseli Gallén-Kallela. Aus dem Finnischen ins Deutsche übertragen von Haidi Hahn-Bläfeld. Berlin: Holle & Co.
- AK/HUS1988 = Kivi, Aleksis 1988: *Die sibe Brüeder*. E Gschicht us Finnland i ds Bäärndütsch übersetzt von H. U. Schwaar. Bern: Viktoria.
- AK/JG1961 = Kivi, Aleksis 1961: *Die sieben Brüder*. Übertragung aus dem Finni-

- schen und Bearbeitung von Josef Guggenmos. Illustration von Dietrich Kirsch. Stuttgart: Schwabenverlag.
- AK/PÄL1940 = Kivi, Aleksis 1940: *Sju bröder*. Roman. Bemyndigad översättning från finskan av Per Åke Laurén. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- AK/RÖ1942 = Kivi, Aleksis 1942: *Die sieben Brüder*. Aus dem Finnischen von Rita Ohquist. Mit 10 Abbildungen nach Zeichnungen von Akseli Gallén-Kallela. Berlin: Holle & Co.
- AK/RÖ1962 = Kivi, Aleksis 1962: *Die sieben Brüder*. Vollständige Ausgabe. Aus dem Finnischen übertragen von Rita Ohquist und mit einem Nachwort versehen von Tito Colliander. München: Winkler.
- Arntz, Reiner – Picht, Heribert – Mayer, Felix 2004: *Einführung in die Terminologiearbeit*. 5., verbesserte Auflage. Hildesheim: Georg Olms.
- BMAS = Bundesministerium für Arbeit und Soziales. – <http://www.bmas.de/DE/Startseite/start.html> 20.12.2011.
- Bodó, Zsuzsanna 2009: Kulttuuri kääntämisen haasteena. – Anna Idström & Sachiko Sosa (toim.). *Kielissä kulttuurien ääni* s. 70–83. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Bowker, Lynne – Pearson, Jennifer 2002: *Working with Specialized Language: a practical guide to using corpora*. London & New York: Routledge.
- Bühler, Karl 1934: *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Stuttgart & New York: Gustav Fischer.
- Bodeker, Birgit – Freese, Katrin 1987: Die Übersetzung von Realienbezeichnungen bei literarischen Texten: Eine Prototypologie. – *TextonText* 2/3 s. 137–165.
- Catford, John C. 1989: Translation shifts. – Andrew Chesterman (toim.), *Readings in Translation Theory* s. 70–79. Helsinki: Finn Lectura.
- Chesterman, Andrew 1997: *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Chesterman, Andrew 1998: *Contrastive Functional Analysis*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Chesterman, Andrew 2006: Interpreting the Meaning of Translation. – Mickael Suominen ym. (toim.), *A Man of Measure. Festschrift in Honour of Fred Karlsson on his 60th Birthday* s. 3–11. Turku: The Linguistic Association of Finland.
- De Geest, Dirk 1992: The Notion of 'System': Its Theoretical Importance and its Methodological Implications for a Functionalist Translation Theory. – Harald Kittel (toim.), *Die literarische Übersetzung. Stand und Perspektiven ihrer Erforschung* s. 32–45. Berlin: Erich Schmidt.
- Delabastita, Dirk 1991: A False Opposition in Translation Studies: Theoretical versus/and Historical Approaches. – *Target* 3:2 s. 137–152.
- Delabastita, Dirk 2008: Status, Origin, Features: Translation and Beyond. – Anthony Pym, Miriam Shlesinger & Daniel Simeoni (toim.), *Beyond Descrip-*

- ive *Translation Studies* s. 233–246. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- DESTATIS = Statistisches Bundesamt Deutschland. <http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/2012.2011>.
- Even-Zohar, Itamar 1978: The Position of Translated Literature within the Literature Polysystem. – James S. Holmes, José Lambert & Raymond van den Broeck (toim.), *Literature and Translation. New Perspectives in Literary Studies with a Basic Bibliography of Books on Translation Studies* s. 117–127. Leuven: Acco.
- Florin, Sider 1993: Realia in Translation. – Palma Zlateva (toim.), *Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives*. Chapter introductions by André Lefevere s. 122–128. London & New York: Routledge.
- Frank, Armin Paul 1987: Einleitung. – Brigitte Schultze (toim.), *Die literarische Übersetzung. Fallstudien zu ihrer Kulturgeschichte* s. iv–xvii. Berlin: Erich Schmidt.
- Frank, Armin Paul 1989: 'Translation as System' and Übersetzungskultur. On Histories and Systems in the Study of Literary Translation. – *New Comparison* 8 s. 85–98.
- Goethe, Johann Wolfgang von 1965: *Valitut teokset I. Faust, molemmat osat*. Helsinki: Otava.
- Halverson, Sandra 2008: Translations as Institutional Facts: An Ontology for 'Assumed Translation'. – Anthony Pym, Miriam Shlesinger & Daniel Simeoni (toim.), *Beyond Descriptive Translation Studies* s. 343–362. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Hein, Manfred Peter 1984: *Die Kanonisierung eines Romans: Alexis Kivis 'Sieben Brüder' 1870–1980*. Keuruu: Otava & Stuttgart: Klett-Cotta.
- Hermans, Theo 1991: Translational Norms and Correct Translations. – Kitty van Leuven-Zwart & Tom Naaijken (toim.), *Translation Studies: The State of Art* s. 155–169. Amsterdam: Rodopi.
- Holmes, James S. 1988: *Translated! Papers on Literary Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi.
- Holz-Mänttari, Justa 1984: *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- House, Juliane 1977: *A Model for Translation Quality Assessment*. Tübingen: Gunter Narr.
- House, Juliane 1997: *Translation Quality Assessment. A Model Revisited*. Tübingen: Gunter Narr.
- Hönig, Hans G. – Kußmaul, Paul 1982: *Strategie der Übersetzung. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Gunter Narr.
- Jakobsen, Arnt Lykke 1999: Logging target text production with Translog. – Gyde Hansen (toim.), *Probing the Process in Translation. Methods and results* s. 9–20. Copenhagen: Samfundslitteratur.
- Juva, Kersti 2005: Kotimaani ompi suomi. – Kristiina Rikman (toim.), *Suom. huom.: kirjoituksia kääntämisestä* s. 10–27. Helsinki: WSOY.
- Jääskeläinen, Riitta 1999: *TAPPING THE PROCESS: An Explorative Study of the Cognitive and Affective Factors Involved in Translating*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kinnunen, Tuija 2006: *Käännös oikeudenkäyntiaineistona. Lakitekstien tulkinta oikeuskäsitteiden kääntämisen näkökulmasta*. Tampere: Tampere University Press.
- Koller, Werner 1979: *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
- Koller, Werner 2004: *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. 7., aktualisierte Auflage. Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- Koster, Cees 2011: Comparative approaches to translation. – Yves Gambier & Luc van Doorslaer (toim.), *Handbook of Translation Studies II* s. 31–35. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Kujamäki, Pekka 1998: *Deutsche Stimmen der Sieben Brüder. Ideologie, Poetik und Funktionen literarischer Übersetzung*. Frankfurt: Peter Lang.
- Kujamäki, Pekka 2001: Finnish comet in German skies. Translation, retranslation and norms. – *Target* 13:1 s. 45–70.
- Kujamäki, Pekka 2004: Übersetzung von Realienbezeichnungen in literarischen Texten. – Harald Kittel ym. (toim.), *Übersetzung–Translation–Traduction. An international Encyclopedia of Translation Studies* s. 920–926. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Kujamäki, Pekka 2007: Lauri Hirvensalo (1892–1965). – H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia I* s. 591–595. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kujamäki, Pekka 2010a: Auf der Suche nach treffenden Worten. Bildschirmvideos als Mittel zur Analyse von studentischen Übersetzungsleistungen. – Leena Kolehmainen, Hartmut E. H. Lenk & Annikki Liimatainen (toim.), *Infinite Kontrastive Hypothesen. Beiträge des Festsymposiums zum 60. Geburtstag von Irma Hyvärinen* s. 141–160. Frankfurt: Peter Lang.
- Kujamäki, Pekka 2010b: "Ökonomische Behandlung von Übersetzern hat mit Übersetzungskultur nichts zu tun." Lautes Denken über die Begriffe 'Übersetzungskultur' und 'Translationskultur'. – Werner Kallmayer, Ewald Reuer & Jürgen F. Schopp (toim.), *Perspektiven auf Kommunikation. Festschrift für Liisa Tittula zum 60. Geburtstag* s. 257–274. Berlin: SAXA.
- Kujamäki, Pekka 2013: *Käännöskulttuurit. Näkökulma Tampereen translatiionaalisiin tiloihin*. – Kaisa Koskinen (toim.), *Tulkattu Tampere* s. 28–45. Tampere: Tampere University Press.
- Liimatainen, Annikki 2009: Rutiini-ilmaisujen kääntämisen problematiikkaa. – Mona Enell-Nilsson & Nina Nissilä (toim.), *Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys. VAKKI-symposiumi XXIX. Vaasa 13.–14.2.2009*. Vaasa: Vaasan yliopisto.

- Liimatainen, Annikki 2010: *Alles Liebe und Gute! Wunsch- und Anlassformeln im deutsch-finnischen Kontrast*. – Leena Kolehrmainen, Hartmut E. H. Lenk & Annikki Liimatainen (toim.), *Infinite Kontrastive Hypothesen. Beiträge des Festsymposiums zum 60. Geburtstag von Irma Hyvärinen* s. 165–183. Frankfurt: Peter Lang.
- Markstein, Elisabeth 1998: *Realia*. – Mary Snell-Hornby, Hans G. Höning, Paul Kußmaul & Peter A. Schmitt (toim.), *Handbuch Translation* s. 288–291. Tübingen: Stauffenburg.
- Nida, Eugene A. 1964. *Toward a science of translating*. Leiden: Brill.
- Nida, Eugene A. 1989. *Science of translation*. – Andrew Chesterman (toim.), *Readings in Translation Theory* s. 80–98. Helsinki: Finn Lectura.
- Nord, Christiane 1988: *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. Heidelberg: Julius Groos.
- Pym, Anthony 2004: Propositions on Cross-cultural Communication and Translation. – *Target* 16 (1) s. 1–28.
- Pym, Anthony 2010: *Exploring Translation Theories*. London & New York: Routledge.
- Reið, Katharina 1971: *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Max Hueber.
- Reið, Katharina 1976: *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text*. Kronberg/Ts.: Scriptor.
- Reið, Katharina – Vermeer, Hans J. 1984: *Grundlegung einer allgemeinen Translations-theorie*. Tübingen: Max Niemeyer.
- Schmidt, Tatu 2011: *Deutschsprachige Websites finnischer Blockhaushersteller. Übersetzungen im Vergleich mit deutschsprachigen Vergleichstexten und finnischen Originaltexten. Pro gradu –tutkielma. Itä-Suomen yliopiston filosofinen tiedekunta*.
- Schäffner, Christina (toim.) 1999: *Translation and Norms*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Snell-Hornby, Mary 2006: *The Turns of Translation Studies. New paradigms or shifting viewpoints?* Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Suomen Tilastokeskus. Käsitteet ja määritelmät. <http://www.stat.fi/meta/kas/index.html> 16.6.2013.
- Suonuuti, Heidi 2006: *Sanastotyön opas*. Suomensirpa Suhonen. Helsinki: Sanastokeskus TSK.
- Terminologian sanasto* 2006: Helsinki: Sanastokeskus TSK (TSK 36). – <http://www.tsk.fi/tiedostot/pdf/TerminologianSanasto.pdf> 17.12.2011.
- Tiittula, Liisa – Nuolijärvi, Pirkko 2007: Puhuttu kieli kaunokirjallisuuden suomen-noksissa. – H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomenoskirjallisuuden historia II*, s. 387–400. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tirkkonen-Condit, Sonja 1981: *Asiatekstien käännösten tekstuaalisista arvostelukriteereistä*. – Tuomo Lahdelma (toim.), *Kääntäjä – käännös – lukija. Kääntäjäseminaari Jyväskylässä 3.–5.7.1980*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Tirkkonen-Condit, Sonja 1992: *The Interaction of World Knowledge and Linguistic Knowledge in the Processes of Translation*. – Barbara Lewandowska-Tomaszczyk & Marcel Thelen (toim.), *Translation and Meaning, II* s. 433–440. Maastricht: Rijkshogeschool Maastricht, Faculty of Translation and Interpreting.
- Toury, Gideon 1980: *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University.
- Toury, Gideon 1985: *A Rationale for Descriptive Translation Studies*. – Theo Hermans (toim.), *The Manipulation of Literature* s. 16–41. London & Sydney: Croom Helm.
- Toury, Gideon 1995: *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Tynjanov, Jurij 1971: *Über die literarische Evolution*. – Jurij Striedter (toim.), *Russischer Formalismus – Texte zur allgemeinen Literaturtheorie und zur Theorie der Prosa* s. 433–446. München: Wilhelm Fink.
- Varantola, Krista 2003: *Translators and Disposable Corpora*. – Federico Zanettin, Silvia Bernardini & Dominic Stewart (toim.), *Corpora in Translator Education* s. 55–70. Manchester: St Jerome.
- Vehmas-Lehto, Inkeri 1999: *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan*. Helsinki: Finn Lectura.
- Vermeer, Hans J. 1978: *Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie*. – *Lebende Sprachen* 23 s. 99–102.
- Vermeer, Hans J. – Witte, Heidrun 1990: *Mögen Sie Zistrosen? – TextonText-Beiheft 3*. Heidelberg: Julius Groos.
- Vinay, Jean-Paul – Darbelnet, Jean 1958: *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier.
- Vinay, Jean-Paul – Darbelnet, Jean 1989: *Translation procedures*. – Andrew Chesterman (toim.), *Readings in Translation Theory* s. 61–69. Helsinki: Finn Lectura.
- Wilkinson, Michael 2005: *Discovering Translation Equivalents in a Tourism Corpus by Means of Fuzzy Searching*. – *Translation Journal* 9:4. <http://translationjournal.net/journal/34corpus.htm> 16.12.2011.
- Williams, Jenny – Chesterman, Andrew 2002: *The MAP. A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester, UK & Northampton MA: St. Jerome.

Kielten vertailun metodiikka

Toimittaneet

Leena Kolehmainen, Matti Miestamo
& Taru Nordlund

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA • HELSINKI

2013